

Minna Halminen

Sosiaalinen kestävä kehitys pääkaupunki- seudun kaupunkien varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosionomi (AMK)

Sosiaalialan koulutusohjelma

Opinnäytetyö

10.8.2015

Tekijä(t) Otsikko	Minna Halminen Sosiaalinen kestävä kehitys pääkaupunkiseudun kaupunkien varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa
Sivumäärä Aika	46 sivua + 2 liitettä Syksy 2015
Tutkinto	Sosionomi (AMK)
Koulutusohjelma	Sosiaalialan koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Sosiaaliala
Ohjaaja(t)	Lehtori Anna-Riitta Mäkitalo Lehtori Sylvia Tast
<p>Opinnäytetyöni tavoitteena oli selvittää, mitä sosiaalisen kestävä kehityksen teemoja pääkaupunkiseudun kaupunkien varhaiskasvatusta ohjaavista asiakirjoista eli varhaiskasvatussuunnitelmista löytyy. Opinnäytetyöni tarkoituksena on tehdä pääkaupunkiseudun kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmiin sisältyvää sosiaalisen kestävä kehityksen kasvatusta näkyväksi sekä varhaiskasvatuksen työntekijöille että päivähoitossa olevien lasten vanhemmille. Opinnäytetyöni on toteutettu osana Metropolia ammattikorkeakoulun Kohti ekososiaalisesti tiedostavaa yhteiskuntaa -hanketta. Opinnäytetyöstäni saatuja tuloksia voidaan hyödyntää hankkeessa laadittavan kestävä kehityksen kasvatuksen eLearning -oppimateriaalipaketin sisällön luomisessa.</p> <p>Opinnäytetyöni viitekehyksenä oli teoria sosiaalisesta kestävästä kehityksestä. Sosiaalinen kestävä kehitys on osa kestävä kehityksen kokonaisuutta, johon kuuluu sosiaalisen ulottuvuuden lisäksi ekologinen, taloudellinen ja kulttuurinen ulottuvuus. Opinnäytetyöni oli laadullinen tutkielma. Opinnäytetyöni aineisto koostui viidestä varhaiskasvatusta pääkaupunkiseudulla ohjaavasta asiakirjasta: valtakunnallisesta Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista sekä Helsingin, Espoon, Vantaan ja Kauniaisten kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmista. Aineisto on analysoitu käyttämällä tutkimusmenetelmänä sekä aineisto- että teorialähtöistä sisällönanalyysiä.</p> <p>Opinnäytetyöni tuloksista selvisi, että kaikista pääkaupunkiseudun kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmista löytyi ilmaisuja seuraavista sosiaalisen kestävä kehityksen teemoista: lapsen osallisuus, yhteisöllisyys sekä tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus. Aineistosta löytyneistä sosiaalisen kestävä kehityksen ilmaisuista nousi esiin sekä lapsen että kasvattajan näkökulma. Kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmien välillä oli vaihtelua sosiaalisen kestävä kehityksen teemojen käsittelyn laajuudessa sekä sosiaalisen kestävä kehityksen kasvatuksen konkreettisen, käytännön tason ohjeistuksen määrässä. Sosiaalisen kestävä kehityksen kasvatusta varhaiskasvatuksessa tukisi aiheen käsittely omana kokonaisuutenaan kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmissa.</p>	
Avainsanat	varhaiskasvatus, sosiaalinen kestävä kehitys, sosiaalisen kestävä kehityksen kasvatusta

Authors Title	Minna Halminen Social Sustainable Development in Early Education Plans of the Municipalities in the Helsinki Metropolitan Area
Number of Pages Date	46 pages + 2 appendices Autumn 2015
Degree	Bachelor of Social Services
Degree Programme	Social Services
Specialisation option	Social Services
Instructors	Anna-Riitta Mäkitalo, Senior Lecturer Sylvia Tast, Senior Lecturer
<p>The aim of the thesis was to determine the themes of social sustainable development that are present in early childhood education plans of the municipalities in the Helsinki metropolitan area. The purpose of my thesis was to disclose the education for social sustainable development included in the municipalities' early childhood education plans and to make it more visible to both the employees in the field of early childhood education as well as to the parents of the children who attend day care. The thesis was carried out as a part of a project at Metropolia University of Applied Sciences aimed at developing eLearning learning material for education for social sustainable development in early childhood education. The results of this thesis can be used in creating the content of the learning material.</p> <p>The theoretical framework for the thesis was the theory of social sustainable development which is a part of a concept of sustainable development. It includes ecological, economical and cultural dimensions as well. The thesis was a qualitative study. The material of the thesis consisted of five documents guiding early childhood education in the Helsinki metropolitan area: the National Curriculum Guidelines of Early Childhood Education and Care in Finland, and the early childhood education plans of Helsinki, Espoo, Vantaa and Kauniainen municipalities. The material was analysed using material and theory-based content analysis as study methods.</p> <p>The results of the thesis show that the following themes of social sustainable development were found in all the municipal early childhood education plans in Helsinki metropolitan area: child's participation, communality, as well as equality and justice. The expressions related to the themes of social sustainable development found in the material of this study showed both a child's and an educator's viewpoints. There was variation in the extent of the handling of the themes and in the amount of concrete, practical guidance found in the documents. More distinct guidance in the municipal early education plans would support the education for social sustainable development in early childhood education.</p>	
Keywords	early childhood education, social sustainable development, education for social sustainable development

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Kestävä kehitys	3
3	Suomalainen varhaiskasvatus	6
4	Kestävän kehityksen kasvatus	8
5	Sosiaalinen kestävä kehitys varhaiskasvatuksessa	10
	5.1 Lapsen osallisuus	10
	5.2 Yhteisöllisyys	13
	5.3 Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus	14
6	Opinnäytetyön tavoitteet ja tutkimuskysymys	16
7	Opinnäytetyön toteutus	18
	7.1 Aineisto	18
	7.2 Tutkimusmenetelmät	18
	7.3 Aineiston analyysi	19
8	Tulokset	22
	8.1 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet	22
	8.2 Helsingin varhaiskasvatussuunnitelma	24
	8.3 Espoon varhaiskasvatussuunnitelma	25
	8.4 Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma	28
	8.5 Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelma	29
9	Johtopäätökset	32
10	Pohdinta	38
	10.1 Luotettavuus ja eettisyys	38
	10.2 Tulosten hyödynnettävyys ja jatkotutkimusehdotukset	40
	Lähteet	42
	Liitteet	
Liite 1.	Esimerkkejä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista (2005) löytyneistä sosiaalisen kestävä kehityksen ilmaisuista	
Liite 2.	Sosiaalisen kestävä kehityksen teemoja ja niihin liittyviä ilmaisuja pääkaupunkiseudun varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa	

1 Johdanto

Sosiaalinen kestävä kehitys on osa kestäväen kehityksen kokonaisuutta, johon kuuluu sosiaalisen ulottuvuuden lisäksi ekologinen, taloudellinen ja kulttuurinen ulottuvuus. Kestävä kehitys on yhteistyötä ympäristön hyvinvoinnin sekä sosiaalisen ja taloudellisen hyvinvoinnin edistämiseksi (Kestävä kehitys Suomen ulkopoliitikassa 2013). Varhaiskasvatuksessa lasten kasvua kestävään elämäntapaan voidaan tukea kasvattamalla lapsia kantamaan vastuuta toisistaan ja ympäristöstään. Päiväkotien sosiaalisen kestäväen kehityksen kasvatuksella voidaan tukea hyvinvointia, yhteisöllisyyttä ja turvallisuutta päiväkodeissa. Kestäväen kehityksen työhön päiväkoteja velvoittavat Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, Esiopetussuunnitelman perusteet sekä monet kansalliset ja kansainväliset lait ja sopimukset. (Luomi – Paananen – Viberg – Virta 2010: 9-10.)

Opinnäytetyöni on osa Metropolia ammattikorkeakoulun Kohti ekososiaalisesti tiedostavaa yhteiskuntaa -hanketta, jonka tuotoksena syntyy digitaalinen kestäväen kehityksen kasvatuksen oppimateriaalipaketti varhaiskasvatuksen toimintaympäristöön. Hankkeen tavoitteena on edistää varhaiskasvatuksessa toteutettavaa kestäväen kehityksen kasvatusta YK:n kestäväen kehityksen koulutuksen vuosikymmenen 2005-2014 tavoitteiden sekä Euroopan Unionin ja Suomen kestäväen kehityksen strategioiden mukaisesti. Pitkän aikavälin tavoitteena hankkeella on edistää yhteiskunnallista muutosta kohti kestäväen kehityksen mukaista yhteiskuntaa. (Metropolia 2013.)

Tarkastelen opinnäytetyössäni kestävää kehitystä sosiaalisen kestäväen kehityksen kasvatuksen näkökulmasta. Opinnäytetyöni aineistona on pääkaupunkiseudun kaupunkien kunnallista varhaiskasvatusta ohjaavat asiakirjat, eli kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmat, sekä valtakunnallinen varhaiskasvatusta ohjaava asiakirja Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2005). Opinnäytetyöni tavoitteena on selvittää, miten Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ja pääkaupunkiseudun kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmissa käsitellään sosiaalista kestävää kehitystä ja mitä sosiaalisen kestäväen kehityksen teemoja varhaiskasvatussuunnitelmista löytyy. Opinnäytetyöni tarkoituksena on tehdä kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmiin sisältyvää varhaiskasvatuksen sosiaalisen kestäväen kehityksen kasvatusta näkyväksi sekä varhaiskasvatuksen työntekijöille että päivähoidossa olevien lasten vanhemmille. Opinnäytetyöstäni saatuja tuloksia voidaan hyödyntää eLearning-oppimateriaalipaketin sisällön luomisessa.

Opinnäytetyöni on laadullinen tutkimus. Opinnäytetyöni menetelmällinen lähestymistapa on sekä teorialähtöinen eli deduktiivinen sisällönanalyysi että aineistolähtöinen eli induktiivinen sisällönanalyysi. Teoreettisena pohjana opinnäytetyössäni on teoria sosiaalisesta kestävästä kehityksestä sekä aineistoa sosiaalisen kestävä kehityksen kasvatuksesta.

Opinnäytetyöni aiheen tekee ajankohtaiseksi kestävä kehityksen kasvatuksen edistämiseen liittyvät hankkeet ja strategiat. Opinnäytetyöni aloitusvaiheessa YK:n julistama kestävä kehityksen koulutuksen vuosikymmen oli käynnissä (Decade of Education for Sustainable Development n.d.). Jatkoksi kestävä kehityksen kasvatuksen ja koulutuksen vuosikymmenelle YK:n kasvatus-, tiede ja kulttuurijärjestö UNESCO on tehnyt ehdotuksen kestävä kehityksen kasvatuksen globaalin toiminnan ohjelmasta, jonka tavoitteena on nopeuttaa kestävä kehityksen saavuttamista luomalla ja laajentamalla kestävä kehityksen koulutuksen toimintaa kasvatuksen ja koulutuksen kaikilla tasoilla ja alueilla (UNESCO 2013). Suomi on myös laatinut oman kestävä kehitystä edistävän kasvatuksen ja koulutuksen strategian vuosille 2006-2014 (Kestävä kehityksen toimikunnan koulutusjaosto 2006). Lisäksi sosiaalinen kestävä kehitys on nostettu esiin Sosiaali- ja terveysministeriön strategiassa Sosiaalisesti kestävä Suomi (2010). Strategiassa on määritelty tavoitteeksi sosiaalisesti kestävä yhteiskunta, jossa toteutuu ihmisten yhdenvertaisuus ja osallisuus sekä edistetään kaikkien ihmisten terveyttä ja toimintakykyä (emt. 4).

2 Kestävä kehitys

Tässä luvussa tarkastelen kestävän kehityksen käsitettä sekä kestävän kehityksen ulottuvuuksia: ekologista, taloudellista sekä kulttuurista ja sosiaalista kestävästä kehityksestä. Kestävän kehityksen käsite on tullut alunperin yleisesti tunnetuksi Yhdistyneiden kansakuntien Brundtlandin ympäristön ja kehityksen maailman komission loppuraportista Yhteinen tulevaisuutemme vuonna 1987. Brundtlandin komitean raportissa kestävä kehitys määriteltiin kehitykseksi, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuuksia omien tarpeidensa tyydyttämiseen (Ulkoasiainministeriö – Ympäristöministeriö 1988: 26). Kestävä kehitys perustuu toisten ihmisten ja koko maapallon kunnioittamiseen. Kestävä kehitys ei tapahdu tulevien sukupolvien kustannuksella, ei uhkaa muiden eliöiden olemassaoloa sekä käyttää luonnonvaroja säästäen ja oikeudenmukaisesti. Taloudellinen kasvu ei ole itsetarkoitus kestävässä kehityksessä. Kestävään kehitykseen liittyy myös ihmisten välinen tasa-arvoisuus ja oikeudenmukaisuus. Kaikilla ihmisillä tulisi olla samat oikeudet, kuten ihmisoikeudet, poliittiset vapaudet, mahdollisuus koulutukseen, mahdollisuus käyttää luonnonvaroja kohtuullisen elintason ylläpitämiseksi sekä väkivallaton elinympäristö. (IUCN – UNEP - WWF 1991: 8-9.) Suomen Kestävän kehityksen toimikunnan laatimassa yhteiskuntasitoumuksessa kestävästä kehityksestä kuvataan ihmiskunnan yhteisenä oppimisen prosessina, jonka päämääränä on kulttuurinen muutos kestävän tulevaisuuden yhteiskuntaan ja maailmaan (Kestävän kehityksen toimikunta 2013: 1).

Laajasti ymmärrettynä kestävän kehityksen käsitteeseen kuuluu ekologinen, taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen ulottuvuus. Kaikki kestävän kehityksen ulottuvuudet on tärkeää ottaa huomioon, sillä kestävän kehityksen toteutumisen edellytyksenä on, että yhteiskuntaa ja luontoa tarkastellaan yhtenä kokonaisuutena. Ympäristönsuojelu ei voi edistyä, jos ihmisten sosiaalinen ja taloudellinen elintaso ei ole riittävä ja hyväksyttävä. Kaikki näkökulmat huomioiva kestävä kehitys on suojeltuihin ja terveisiin ekosysteemeihin perustuvaa kehitystä, joka edistää ihmisten hyvinvointia ja turvallisuutta sekä voi tämän ansiosta aikaansaada terveen talouden. (Jutvik – Kaivola – Liepina – Suomela (toim.) 2009: 8-13.) Salosen (2012: 12) mukaan kestävän kehityksen ekologiset, sosiaaliset ja taloudelliset intressit on mahdollista sovittaa toisiinsa sillä edellytyksellä, ettei taloutta ja talouskasvua pidetä itsetarkoituksena, vaan välineenä ihmisten perustarpeiden tyydyttämiseen tähtäävän hyvinvoinnin saavuttamisessa.

Ekologisesti kestävässä kehityksessä toteutuu luonnon monimuotoisuuden ja ekosysteemien toimivuuden säilyttäminen sekä ihmisen toiminnan sopeutuminen luonnon kantokyvyn rajoihin (Mitä on kestävä kehitys 2013). Ekologinen kestävyys on kestävä kehityksen perusta, koska ihmiskunta on riippuvainen luonnosta ja sen toimunnoista. Ihmisen luonnosta saamat aineelliset ja aineettomat hyödyt ovat ilmaisia, mutta myös haavoittuvia ja rajallisia. Niiden säilyminen riippuu ihmisen toiminnasta. (Luomi ym. 2010: 45.) Ekologisen kestävyuden suurimpia maailmanlaajuisia haasteita ovat ilmastomuutoksen hidastaminen, biologisen monimuotoisuuden turvaaminen sekä luonnonvarojen kestävä käyttö (Wolff 2004: 24). Toimivien ekosysteemien uhkana on myös luonnon saastuminen ja kemikalisoituminen (Luomi ym. 2010: 51).

Taloudellisesti kestävä kehitys on tasapainoista kasvua, joka ei perustu pitkällä aikavälillä velkaantumiseen tai luonnonvarojen hävittämiseen. Taloudellisesti kestävässä kehityksessä huomioidaan tavaroiden ja palveluiden tuotannossa niiden koko elinkaaren aikaiset ympäristö- ja terveysvaikutukset. (Wolff 2004: 24.) Kestävä talous on yhteiskunnan keskeisten toimintojen edellytys sekä sosiaalisen kestävyuden perusta (Mitä on kestävä kehitys 2013).

Kulttuurisesti kestävässä kehitykseen kuuluu luovuuden ja kulttuurisen moninaisuuden kunnioittaminen sekä vuorovaikutuksen edistäminen kulttuurien sisällä ja niiden välillä (Opetusministeriö 2009: 19). Kulttuurisesti kestävä kehitys määritelmässä esiintyviä teemoja ovat esimerkiksi paikallisen kulttuurin huomioiminen, kulttuurienvälinen vuoropuhelu, kulttuurinen monimuotoisuus sekä kulttuuriperinnön säilyttäminen ja siirtäminen (Suomen kulttuuriperintökasvatuksen seura 2013: 28). Erilaisten kulttuuristen ryhmien moninaisuuden tukemisen ja ylläpitämisen lisäksi kulttuurisesti kestävässä kehitykseen kuuluu erilaisten kulttuuriperinteiden arvostaminen. Kulttuurisen kestävä kehityksen näkökulmasta keskeisiä tekijöitä ovat ihmisten arvot, perinteet ja kulttuuri (Jutvik ym. (toim.) 2009: 11).

Sosiaalisen kestävyuden taustalla on YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus vuodelta 1948. Ihmisoikeuksien julistus on kansainvälisten ihmisoikeuksien perusta ja sen tavoitteena on edistää sosiaalista kehitystä edistämällä ihmisten tasa-arvoa ja vapautta. Julistuksessa määritellään kansalaisoikeudet, poliittiset oikeudet, taloudelliset oikeudet, sosiaaliset oikeudet sekä sivistykselliset oikeudet. (Universal Declaration of Human Rights 1948.) Sosiaalista kestävyttä on määritelty eri yhteyksissä eri tavoin.

Wiman (2006: 11) kokoaa Stakesin raportissa sosiaalisen kestävä kehityksen edellytyksiä, joita ovat ihmisten yhdenvertaisuus, osallisuus sekä kaikkien mukaan ottaminen eli inklusio yhteiskunnalliseen toimintaan. Lisäksi oikeudenmukaisuus mainitaan keskeisenä tekijänä sosiaalisesti kestävässä kehityksessä. Sosiaali- ja terveysministeriön (2010: 4) strategiassa sosiaalisesti kestävä yhteiskunta määritellään yhteiskuntana, joka kohtelee kaikkia jäseniään reilusti, vahvistaa osallisuutta ja yhteisöllisyyttä, tukee terveyttä ja toimintakykyä sekä antaa tarvittavan turvan ja palvelut. Sosiaaliselle kestävyydelle ei siis ole yhtä yksiselitteistä määritelmää, mutta sosiaaliseen kestävyysyteen yhdistetään toistuvasti tiettyjä tavoitteita. Sosiaali- ja terveysministeriön muistiossa (Ali-la – Gröhn – Keso – Volk 2011: 7) esitetään sosiaalisesti kestävä kehityksen edellytyksiksi riittävää toimeentuloa, hyvinvointipalveluiden ja turvallisuuden takaamista, resurssien ja toimintamahdollisuuksien oikeudenmukaista jakautumista, yksilön vaikutusmahdollisuuksia omassa elämässään sekä osallisuutta, yhteisöllisyyttä ja kiinnittymistä yhteiskuntaan. Kauton ja Metson (2008: 416) tekemän yhteenvedon mukaan sosiaalisen kestävyuden erilaisissa määritelmässä esiintyviä yhteisiä tekijöitä ovat oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo, yksilön vaikutusmahdollisuudet omaan elämäänsä sekä ihmisten yhteisöllisen identiteetin ylläpitäminen ja sen vahvistaminen. Salosen (2012: 17) mukaan sosiaalisen kestävä kehityksen edistäminen on keskeinen osa kestävä kehityksen mukaiseen yhteiskuntaan siirtymistä, koska sen vaikutukset ovat itsessään merkityksellisiä, minkä lisäksi sosiaalinen kestävyys myös edistää ekologista ja taloudellista kestävä kehitystä.

3 Suomalainen varhaiskasvatus

Tässä luvussa käsittelen suomalaista varhaiskasvatusta ja sen ohjausta sekä suomalaisen varhaiskasvatuksen arvopohjaa. Varhaiskasvatus on alle kouluikäisille lapsille suunnattua varhaiskasvatuspalveluissa toteutettavaa kasvatuksellista vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on edistää lasten tasapainoista kasvua, kehitystä ja oppimista. Varhaiskasvatus muodostuu hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuudesta (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005: 11). Varhaiskasvatusta ohjataan valtakunnallisilla sekä kunnan omilla asiakirjoilla. Valtakunnallisen ohjauksen asiakirjat ovat lakeja, asetuksia, linjaavia asiakirjoja ja suunnitelmia. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen (STAKES) vuonna 2005 julkaisema valtakunnallinen varhaiskasvatuksen ohjauksen väline. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjana on Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002), jotka sisältävät yhteiskunnan järjestämisen ja valvoman varhaiskasvatuksen keskeiset periaatteet ja kehittämisen suuntaviivat. Valtakunnallisten varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden tavoitteena on yhdenmukaistaa julkista varhaiskasvatusta, ohjata sisällöllistä kehittämistyötä ja mahdollistaa varhaiskasvatuksen laadun kehittäminen. Lisäksi tavoitteena on lisätä varhaiskasvatushenkilöstön ammatillista tietoisuutta sekä vanhempien osallisuutta varhaiskasvatuspalveluissa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005: 7.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ohjaa kuntien varhaiskasvatuksen palvelujen toteuttamista. Kuntien tehtävänä on tarkentaa varhaiskasvatuksen kuntakohtaiset linjaukset ja konkretisoida omissa varhaiskasvatussuunnitelmissaan toteuttamansa varhaiskasvatuksen sisällöt ja toimintatavat. Kunnan varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjataan varhaiskasvatuksen järjestämisen keskeiset periaatteet, kuten varhaiskasvatuksen toiminta-ajatus, arvot, tavoitteet ja toteuttaminen, sekä varhaiskasvatuksen kehittämisalueet kunnassa. Kuntien varhaiskasvatussuunnitelmat toimivat sekä kunnallisen varhaiskasvatuksen ohjauksen välineinä sekä henkilöstön työvälineinä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005: 7, 8, 43-45.)

Suomalainen varhaiskasvatus perustuu arvopohjaltaan YK:n Lapsen oikeuksien yleisopimukseen, kansallisiin säädöksiin sekä muihin päivähoitoa ohjaaviin asiakirjoihin. Lapsen oikeuksien sopimuksen neljä yleisperiaatetta ovat syrjimättömyys, lapsen edun huomioiminen, oikeus elämään ja kehittymiseen sekä lapsen näkemysten kunnioittami-

nen. Suomalaisen varhaiskasvatuksen keskeisiä periaatteita ovat lapsen oikeus turvallisiin ihmissuhteisiin, oikeus turvattuun kasvuun, kehittymiseen ja oppimiseen, oikeus turvattuun ja terveelliseen ympäristöön, jossa voi leikkiä monipuolisesti, oikeus tulla kuulluksi ja ymmärretyksi ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti, oikeus saada tarvitsemaansa erityistä tukea sekä oikeus omaan kulttuuriin, äidinkieleen, uskontoon tai katsomukseen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005: 12.)

4 Kestävän kehityksen kasvatusta

Tässä luvussa tarkastelen kasvatuksen merkitystä kestävän kehityksen edistämiseksi sekä kestävän kehityksen työhön päiväkoteja velvoittavia asiakirjoja ja lainsäädäntöä. Esittelen myös Suomen kestävän kehityksen toimikunnan Kestävän kehityksen kasvatuksen strategiaan ja yhteiskuntasitoumukseen sekä YK:n kestävän kehityksen ohjelmaan Agenda 21:een sisältyviä kestävän kehityksen kasvatuksen näkökulmia. Tämän luvun lopussa tarkastelen kestävän kehityksen kasvatusta varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä.

Kasvatuksella ja koulutuksella on keskeinen asema kestävän kehityksen aikaansaamisessa ja edistämiseksi. Kasvatuksen ja koulutuksen tehtävänä on välittää kaiken ikäisille kansalaisille tarvittavia tietoja, taitoja, valmiuksia ja näkemyksiä kestävän ja oikeudenmukaisen tulevaisuuden rakentamisen sekä kestävään elämäntapaan sitoutumisen mahdollistamiseksi (Kestävän kehityksen toimikunnan koulutusjaosto 2006: 9). Varhaiskasvatuksella on tärkeä merkitys tulevaisuuden yhteiskunnan rakentamisessa, sillä se voi olla edistämässä kestävästä kehityksestä edistäviä arvoja ja asenteita (Salonen 2012: 12). Lapsen ensimmäisten elinvuosien aikana lapsi voi omaksua tapoja ja tottumuksia, jotka tukevat kestävä elämäntapaa. Varhaiskasvatuksen avulla voidaan edistää kestävän kehityksen kulttuuria ja elämäntapaa ottamalla kestävä kehitys varhaiskasvatuksen periaatteeksi, kehittämällä alan opettajankoulutusta sekä ottamalla vanhemmat ja yhteisö mukaan työskentelyyn (Worldwatch-instituutti 2010: 93, 95).

Kestävän kehityksen työhön päiväkoteja velvoittavat varhaiskasvatussuunnitelman ja esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet sekä monet kansalliset ja kansainväliset lait ja sopimukset (Luomi ym. 2010: 10). Suomen perustuslain (731/1991 § 20) mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Päivähoitolaki (Laki lasten päivähoitosta 36/1973 § 2a) velvoittaa tukemaan lapsen kasvua yhteisvastuuseen, rauhaan ja elinympäristön vaalimiseen. Suomen kestävän kehityksen toimikunnan koulutusjaoston julkaisema Kestävän kehityksen kasvatuksen strategia ja sen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2006-2014 (2006: 37-38) on tähdännyt kestävästä kehityksestä edistävien toimintaedellytysten parantamiseen sekä osaamisen lisäämiseen päiväkodeissa, kouluissa ja oppilaitoksissa. Lisäksi Kestävän kehityksen toimikunta velvoittaa laatimassaan yhteiskuntasitoumuksessa kaikkia kansalaisia osallistumaan kestävän kehityksen toteuttamiseen. Yhteiskuntasitoumuksessa korostetaan kasvatuksen ja koulutuksen merkitystä. Kaikilla kansalaisilla tulisi

olla valmiuksia kestävien valintojen tekemiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. (Kestävän kehityksen toimikunta 2013: 5.)

YK:n kestävä kehityksen toimintaohjelmassa Agenda 21:ssä (UN 1992) on koulutusta käsittelevä luku 36, jossa korostetaan kasvatuksen ja koulutuksen merkitystä kestävä kehityksen edistämiseksi. YK:n tavoitteena on ollut saada kestävä kehityksen periaatteet sisällytetyksi kansallisiin opetussuunnitelmiin käsittäen koko koulujärjestelmän (em. 36.4.). YK nosti kasvatuksen ja koulutuksen keskeiseen osaan kestävä kehityksen edistämiseksi vuonna 2002, jolloin YK julisti kestävä kehitystä edistävän koulutuksen vuosikymmenen ajalle 2005-2014. Kestävä kehitystä edistävän koulutuksen vuosikymmenen visio on maailma, jossa jokaisella on mahdollisuus saada korkea-laatuista koulutusta ja oppia sellaisia arvoja, käyttäytymistä ja elämäntapoja, joita tarvitaan kestävä tulevaisuutta ja myönteistä yhteiskunnallista muutosta varten. (Decade of Education for Sustainable Development n.d.)

Kestävä kehityksen kasvatusta varhaiskasvatuksessa edistämään on vuonna 2010 julkaistu kestävä kehityksen opas Keke päiväkodissa (Luomi ym. 2010). Oppaassa päiväkotien tehtäväksi määritellään lasten kasvun tukeminen kestävä elämäntapaa kohti. Kestävä kehitykseen varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä kuuluu konkreettisia asioita, kuten kavereista huolehtimista, lähiympäristön tutkimista sekä kestävämpien arkikäytäntöjen oppimista. Päiväkodissa lapsilla on myös mahdollisuus harjoitella päätöksentekoon osallistumista ja omilla valinnoilla vaikuttamista. (Luomi ym. 2010: 9, 52.) Kestävä kehityksen toimintatapoja toteuttavassa varhaiskasvatustyössä pyritään vastuulliseen ihmisyyteen. Varhaiskasvatuksen kestävä kehitys on vastuuta ympäristöstä, toisista ihmisistä sekä taloudellisesta kestävydestä. (Salonen 2012: 12.)

5 Sosiaalinen kestävä kehitys varhaiskasvatuksessa

Tässä luvussa käsittelen sosiaalista kestävää kehitystä varhaiskasvatuksen viitekehyksessä. Tarkastelen omissa alaluvuissaan sosiaalisen kestävä kehityksen seuraavia teemoja: osallisuus, yhteisöllisyys sekä tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus. Nämä teemat olen valinnut luvussa 2 esitettyjen sosiaalisen kestävä kehityksen määritelmien perusteella sekä tarkastelllessani sosiaalista kestävää kehitystä erityisesti varhaiskasvatusikäisen lapsen ja varhaiskasvatuksen näkökulmasta.

Suomessa varhaiskasvatus on lähtökohtaisesti tasa-arvoista ja sosiaalisia eroja tasoitettavaa, sillä kaikille mahdollinen päivähoito edustaa jo sellaisenaan sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävää kehitystä. Kestävä kehityksen kasvatus on arvokasvatusta, jonka keskeisiä arvoja ovat vapaus, tasa-arvo, solidaarisuus, suvaitsevaisuus ja jaettu vastuu. Sosiaalisen kestävä kehityksen tavoitteena on poistaa eriarvoisuutta, luoda yhteisöllisyyttä ja antaa kaikille mahdollisuuksia päätöksentekoon. Varhaiskasvatuksen sosiaalisesti kestävä kehityksen kasvatukseen kuuluvat esimerkiksi vuorovaikutustaidot, toisten huomioon ottaminen, hyvät tavat, elämänhallinta, lapsen osallisuus ja vastuun ottaminen. (Parikka-Nihti 2011: 23-24, 42.) Sosiaalisesti kestävässä päiväkotiyhteisössä vaalitaan ihmisten välistä yhteyttä, kohtaamista ja yhteistoimintaan osallistumista (Salonen 2012: 12). Kestävä kehityksen kasvatus on lasta osallistavien toimintatapojen käyttämistä. Päiväkodissa toteutettava kestävä kehityksen kasvatus antaa lapsille mahdollisuuden harjoitella päätöksentekoon osallistumista, valinnoilla vaikuttamista, yhteisöllisyyttä ja vastuun ottamista. Kestävä kehityksen kasvatus ohjaa lasta ottamaan vastuuta omasta käyttäytymisestään ja sen seurauksista. Lapsi kehittyy vastuun kantamisessa, kun hän saa osakseen luottamusta ja saa kokea itsensä merkitykselliseksi ja tärkeäksi. (Parikka-Nihti 2011: 27.) Kestävä kehityksen kasvatuksella voidaan parantaa päiväkotiyhteisön hyvinvointia, yhteisöllisyyttä ja turvallisuutta (Luomi ym. 2010: 9).

5.1 Lapsen osallisuus

YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa (Convention on the Rights of the Child 1989) osallistuminen (*participation*) on nostettu yhdeksi keskeiseksi teemaksi. Sopimuksen mukaan lapsella tulisi olla oikeus osallistua ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään koskevaan päätöksentekoon (em. artikla 12). Oikeus osallistua ei kuitenkaan tarkoita pelkästään mielipiteen ilmaisemisen oikeutta, vaan osallistumiseen liitty-

vät lisäksi myös Lapsen oikeuksien yleissopimuksen (em.) artiklat 13, 14, 15, 17 ja 31. Osallistumisen perustana on oikeus ajatuksen-, omantunnon ja uskonnonvapauteen sekä tiedon hankkimiseen eri tavoin. Oikeus uskonnonvapauteen, oikeus liittyä yhdistyksiin sekä oikeus leikkiin, vapaa-aikaan, taide- ja kulttuurielämään turvaavat lapsen osallistumisen oikeuksia. (Nivala n.d.)

Myös Suomen kansallinen lainsäädäntö velvoittaa lasten huomioimiseen. Perustuslain mukaan lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti (Suomen perustuslaki 731/1999 § 6). Lasten osallisuus ja osallistaminen on tullut vahvasti esiin 2000-luvun lapsipolitiikassa, kun huoli lasten ja nuorten pahoinvoinnista on lisääntynyt (Uusitalo – Laakso 2005: 45). Lasten osallistumisen kehittämistä on tukenut Suomen Kuntaliiton kunnille valmisteleva suositusluontoinen lapsipoliittinen ohjelma ja strategia (Suomen Kuntaliitto 2000). Strategian mukaan lapsen mahdollisuutta toimia aktiivisena ja osallistuvana kuntalaisena tulee tukea (em. 8).

Turjan (2011: 48-52) mukaan lasten osallisuus on moniulotteista. Turja on kuvannut lasten osallisuutta ja sen rakentumista neljän ulottuvuuden mukaan, joista ensimmäinen käsittelee lasten valtaistumisen astetta. Osallisuutta tarkastellaan siinä aikuisen ja lasten välisenä valtasuhteena. Tässä valtasuhteessa tapahtuvaa vaihtelua ja sen vaikutusta osallisuuteen on kuvattu osallisuuden porrastai- tai tikapuumalleilla (esim. Hart 1992; Shier 2001), joissa lapsen osallisuus lisääntyy ylemmillä porrastasoilla. Turjan (2011: 48-52) esittämän mallin mukaan osallisuuden toinen ulottuvuus kuvaa osallisuuden aihetta ja vaikutuspiiriä. Lapsen on helpointa vaikuttaa omiin henkilökohtaisiin asioihinsa, kun taas lapset harvemmin pääsevät vaikuttamaan laajemmassa yhteisössään esimerkiksi päiväkodin toiminnan tai tilojen suunnitteluun. Osallisuuden kolmas ulottuvuus on ajallinen ulottuvuus, joka kuvaa osallisuuteen liittyvän toiminnan lyhyt- tai pitkäkestoisuutta ja osallisuuden vaikutuksen kertaluontoisuutta tai kauaskantoisuutta. Neljäs osallisuuden ulottuvuus käsittää osallisuuden konkretisoitumisen toimintaprosessissa ja osallisuudentunteessa. Lapsella tulisi osallistumisen lisäksi olla mahdollisuus osallistua ideointiin, suunnitteluun, päätöksentekoon, toteutukseen sekä arviointiin. Thomasin (2002: 174) mukaan lapsen osallisuus edellyttää myös mahdollisuutta valita, osallistuuko lapsi johonkin prosessiin vai ei. Osallisuudesta kieltäytyminen voi siten myös olla osallisuuden muoto. Myös vastuun kantaminen kuuluu osallisuuteen. Shierin (2001: 115) mallissa vastuun kantaminen toteutuu

osallisuuden ylimmällä tasolla, jolla valtaa ja vastuuta jaetaan aikuisten ja lasten kesken.

Osallisuus on yksi keskeisistä teemoista kestävän kehityksen kasvatuksessa (Parikka-Nihti 2011: 34). Stenvall ja Seppälä (2008: 38) määrittelevät osallisuuden päiväkodissa ilmenevän yhteisöllisenä vertaiskulttuurina, jossa lapsi tuntee kuuluvansa yhteisöön ja jossa hän voi osallistua omien kykyjensä ja halujensa mukaan. Lapsi tulee myös yhteisössä kuulluksi ja hänen vaikutusmahdollisuuksiaan tuetaan. Osallisuus toteutuu vastavuoroisen vuorovaikutuksen seurauksena ja se ilmenee osallistujan kokemuksena (Uusitalo – Laakso 2005: 44). Osallisuus on yhteisöllisyyden perusta ja olennaista osallisuudessa on, että lapsi kokee olevansa hyväksytty, arvostettu ja tärkeä jäsen yhteisössään (Eskel – Marttila 2013: 78).

Lapsen osallisuuden tukeminen varhaiskasvatuksessa on merkityksellistä lapsen hyvinvoinnin kannalta, sillä lapsen sosiaalisen vuorovaikutuksen perustarpeisiin kuuluu tarve saada ilmaista itseään sekä tarve tulla ymmärretyksi ja hyväksytyksi (Kaskela – Kronqvist 2007: 19-20). Lapsen osallisuutta voidaan tukea varhaiskasvatuksessa, jos lapseen suhtaudutaan vakavasti, häntä kuullaan aidosti ja hänen mielipiteensä otetaan huomioon. Lapsen osallisuuteen päiväkodissa kuuluu oikeus tulla kohdatuksi päivittäisessä toiminnassa. Osallisuutta voidaan edistää luomalla rakenteita, joiden avulla lapsen ääni tulee esille. Esimerkiksi lapsen kuulemisessa yhteistyö vanhempien kanssa on tärkeää, koska he voivat toimia lapsen äänen välittäjinä ja tulkkeina. Leikin havainnointi ja dokumentointi on päiväkodin työntekijöille tärkeä väline lapsen osallisuuden tukemisessa. Myös ryhmäkokoihin tulisi kiinnittää huomiota niin, että ne tukevat lapsen kasvua ja osallisuutta. Varhaiskasvatuksessa lapsen osallisuutta tukevat myös esimerkiksi lasten kokoukset, perheenjäsenten vierailut päiväkodissa ja lasten ideoimien leikkien tai tapahtumien suunnittelu ja toteuttaminen. (Parikka-Nihti 35, 38 39.) Päätöksentekoon osallistumista voidaan harjoitella lasten kanssa keskustelemalla, äänestämällä sekä perustelemalla mielipiteitä. (Luomi ym. 2010: 52.)

Lapsen osallistuminen vaatii harjoittelua. Lapsi oppii esimerkiksi ilmaisemaan mielipiteensä, jos hänen mielipidettään kysytään ja häntä kuunnellaan. Osallistuminen mahdollistaa demokraattisen päätöksenteon harjoittelun, koska lapsille voidaan opettaa toisten näkemysten huomioon ottamista sekä kompromissien tekoa. (Uusitalo – Laakso 2005: 43.) Osallistuminen kasvattaa lasta toimintakykyiseksi yhteiskunnan jäseneksi,

sillä vuorovaikutukseen ja yhdessä tekemiseen osallistuminen tukee lapsen yhteiskunnallisten taitojen kehittymistä. Aktiivisen osallistumisen taidot vaikuttavat sekä lapsen että koko yhteiskunnan hyvinvoinnin rakentumiseen. (Nivala n.d.)

5.2 Yhteisöllisyys

Yhteisöllisyys on McMillanin ja Chavisin (1986: 9) määritelmän mukaan ryhmän jäsenten keskinäinen tunne yhteen kuulumisesta ja merkityksestä toisilleen. Yhteisöllisyyteen kuuluu myös jaettu usko siihen, että ryhmän jäsenten tarpeet täyttyvät, kun he sitoutuvat yhdessä olemiseen. McMillanin ja Chavisin määritelmässä yhteisöllisyys muodostuu neljästä osatekijästä, jotka ovat jäsenyys, vaikuttaminen, integraatio ja tarpeiden tyydyttäminen sekä jaettu emotionaalinen yhteys.

Varhaiskasvatuksen valtakunnallisissa linjauksissa (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2002: 17) määritetään, että varhaiskasvatuksen tulee mahdollistaa lapselle turvallisten kiintymyssuhteiden kehittyminen. Lapsille tulee turvata terveellinen, rauhallinen ja turvallinen kasvuympäristö, joka mahdollistaa jatkuvat, lämpimät vuorovaikutussuhteet (em. 20). Päiväkodissa pienet lapset saavat kokemuksen yhteisöön kuulumisesta ja jäsenyydestä sekä yhteisöön kuulumisen haasteista (Ikonen 2006: 149). Päiväkoti on sosiaalinen yhteisö, jossa lapset ja aikuiset ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Yhteisöllisyyden muodostuminen kasvuyhteisössä on aikaa ja kiireettömyyttä vaativa prosessi. Yhteisöllisyys perustuu avoimuuteen, keskustelevuuteen, sopimiseen ja toisten kunnioittamiseen. (Eskel – Marttila 2013: 76). Lapsen yhteisöön kuulumisen kokemukseksi on tärkeää, että lapsella on yhteisössä paikka, hän on tärkeä ja hän tulee nähdyksi ja kuulluksi. Yhteisöön kuulumisen tunteen kannalta on myös suuri merkitys sillä, miten lapsen jälki näkyy ympäristössä. Lapsen kuulumista yhteisöön ja tärkeyden tunnetta voidaan lisätä osoittamalla arvostusta lapsen työtä, tekemistä, ajatuksia ja olemista kohtaan. (Kaskela – Kronqvist 2007: 19-20.)

Koivulan tutkimuksessa (2010: 158) päiväkodin lapsiryhmän yhteisöllisyydellä havaittiin olevan suuri merkitys ryhmään kuulumisen tunteen, ystävyysuhteiden, laadukkaan vuorovaikutuksen sekä yhteisöllisen oppimisen kehittymisen kannalta. Yhteisöllisyys päiväkotiryhmässä ilmeni konfliktien vähyytenä, ryhmän jäsenistä välittämisenä ja huolehtimisena, onnistuneena vuorovaikutuksena sekä lasten kollektiivisena vastuun tuntemisena toisistaan (emt. 110, 155). Yhteisöllisyys liittyy läheisesti osallisuuteen, sillä se pohjautuu kokemukseksi osallisuudesta (Turja 2011: 46). Päiväkodin lapsiryhmän yhteis-

söllisyyden edistämällä voidaankin tukea kaikkien lasten osallisuutta (Koivula 2013: 43).

Syrjäytymistä ja kiusaamista esiintyy jo pienten lasten keskuudessa, minkä vuoksi yhteisöllisyyttä tulisi rakentaa mahdollisimman varhain. Pienillä lapsilla on myös kehityksellinen herkkyys solmia sosiaalisia kontakteja ja oppia sosiaalisia taitoja. Yhteisöllisten taitojen oppiminen varhaiskasvatuksessa helpottaa myös yhteisöllisyyden siirtymistä uusiin yhteisöihin lasten mukana, kuten päiväkodista kouluun. (Koivula 2013: 23-24.) Yhteisöt eivät ole automaattisesti yhteisöllisiä, vaan yhteisöllisyys rakentuu ja sitä rakennetaan (Koivula 2010: 23). Päiväkodissa kasvattajat ovat keskeisessä asemassa yhteisöllisyyden muodostumisen kannalta, sillä he toimivat sekä yhteisöllisyyden edistäjinä että roolimalleina lapsille (Koivula 2013: 23).

Koivula havaitsi väitöskirjatutkimuksessa (2010: 113) palkitsevan ja positiivisen vastavuoroisen vuorovaikutuksen edistävän lasten keskinäisen yhteisöllisyyden tunteen muodostumista ja toisaalta puutteiden sosiaalisissa taidoissa estävän yhteisöllisyyden vakiintumista lapsiryhmissä (emt. 117). Vuorovaikutus toisten kanssa edellyttää lapsilta sosiaalisia valmiuksia ja taitoja. Lapsen sosiaaliset valmiudet eivät synny itsestään, vaan kehittyvät osallistumisen ja kuulluksi tulemisen kautta. (Huhtanen 2005: 10.) Lapsen sosiaaliset taidot kehittyvät, kun hän saa kokea runsaasti positiivista vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa. Positiivisen vuorovaikutuksen kehässä lapsen taidot vahvistuvat jatkuvasti, hänen itseluottamuksensa kasvaa ja hän myös arvostaa itseään. (Repo 2013: 147.) Salosen (2012: 17) mukaan yhteisöllinen elämäntapa edistää kestäväää kehitystä tukemalla muutosta kohti vähemmän materiakeskeistä elämää, sillä yhteisöllisessä elämäntavassa elämän merkityksellisimmät kokemukset liittyvät tavaroiden sijaan ihmisten väliseen vuorovaikutukseen.

5.3 Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus

Oikeudenmukaisuuden periaate kuuluu suomalaiseen varhaiskasvatukseen lapsen oikeuksien sopimukseen ja kansalliseen lainsäädäntöön perustuvan arvopohjan kautta. Lapsen oikeuksien sopimuksen keskeisin arvo on ihmisarvo, johon liittyy syrjäntäkielto ja lasten tasa-arvoisen kohtelun vaatimus (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005: 12). Sopimuksessa määritellyt lasten oikeudet koskevat kaikkia lapsia ilman minäänlaista lapsen tai hänen vanhempiansa rotuun, ihonväriin sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen, etniseen tai sosiaaliseen alku-

perään, varallisuuteen, vammaisuuteen, syntyperään tai muuhun seikkaan perustuvaa erottelua (Convention on the Rights of the Child 1989: 2. artikla). Lasten oikeuksien sopimuksen 29. artiklan mukaan lasten koulutuksen tavoitteena tulee olla mm. kasvattaa lapsia elämään vastuullisesti yhteiskunnassa ymmärryksen, rauhan, suvaitsevaisuuden, sukupuolten välisen tasa-arvon ja kaikkien kansakuntien, etnisten, kansallisten ja uskonnollisten ryhmien sekä alkuperäiskansoihin kuuluvien henkilöiden välisen ystävyyden hengessä.

Myös Suomen perustuslain (731/1991: 6§) mukaan lapsia tulee kohdella tasa-arvoisesti. Tasa-arvoiseen kohteluun sisältyy sukupuolten välisen sekä etnisen ja kulttuurisen tasa-arvon toteuttaminen. Varhaiskasvatuksen valtakunnallisten linjausten (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002: 17) mukaan varhaiskasvatuksessa tulee huolehtia etnisen ja sukupuolten välisen tasa-arvon toteuttamisesta. Jokaisella lapsella on oikeus omaan kulttuuriinsa. Kulttuurivähemmistöön kuuluvien lasten tulee voida kasvaa sekä oman kulttuurinsa että suomalaisen yhteiskunnan jäseniksi. (em. 17.) Monikulttuurisuus onkin osa arkea pääkaupunkiseudun varhaiskasvatuksessa, sillä varhaiskasvatuspalvelujen asiakkaina on lapsia ja perheitä useista eri kulttuureista. Lisäksi varhaiskasvatuksessa työskentelee eri kulttuuri- ja kieliryhmien edustajia. Esimerkiksi helsinkiläisissä päiväkodeissa on vuonna 2010 ollut edustettuna yli 70 kieliryhmää (Kuusisto 2010: 6). Monikulttuurisuuskasvatuksen avulla voidaan lasten kanssa käsitellä esimerkiksi yhdenvertaisuutta, suvaitsevaisuutta ja erilaisuutta (Halme – Vataja 2011: 43-44).

Kiusaamisen ehkäiseminen tukee oikeudenmukaisuuden ja lapsen oikeuksien toteutumista varhaiskasvatuksessa. Lapsen oikeuksien sopimuksen (Convention on the Rights of the Child 1989) 19. artiklan mukaan lasta on suojeltava kaikelta väkivallalta, välinpitämättömältä kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Pienten lasten kiusaamisessa on kyse tietoisesta ja toistuvasta pahan mielen aiheuttamisesta toisille. Pitkäaikainen kiusaaminen rikkoo lapsen oikeuksia ja loukkaa pahimmillaan lapsen ihmisarvoa. Kiusaamisen ehkäiseminen on lasten kasvattamista tasa-arvoiseen yhteiskuntaan, jossa muita kunnioitetaan. Päiväkodissa kiusaamisen ehkäisyn tavoite on lapsen ja lapsiryhmän hyvinvointi. Varhaiskasvatuksessa kiusaamista voidaan ehkäistä tukemalla lasten tunteiden itsesäätelyn ja -hillinnän taitojen, empatiataitojen ja moraalin kehitystä. Varhaiskasvatuksen keskeisimpiin tehtäviin kuuluukin opettaa lapsia hallitsemaan omia negatiivisia tunteitaan sekä kehittää lasten itsesäätelyn taitoja. (Repo 2013: 16, 19, 31, 98.)

6 Opinnäytetyön tavoitteet ja tutkimuskysymys

Tässä luvussa esittelen ensin opinnäytetyöni tavoitteen ja tutkimuskysymyksen sekä kuvailen, mitä uutta tietoa opinnäytteeni tuottaa. Esittelen myös Metropolia ammatti- korkeakoulun Kohti ekososiaalisesti tiedostavaa yhteiskuntaa -hankkeen ja kerron, miten opinnäytetyöstäni saatavia tuloksia voidaan hyödyntää hankkeessa.

Opinnäytetyöni tavoitteena on selvittää, mitä sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatukseen liittyviä teemoja pääkaupunkiseudun varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa mainitaan ja käsitellään. Opinnäytetyöni tarkoituksena on tuoda näkyväksi varhaiskasvatuksen sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatusta pääkaupunkiseudun varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa varhaiskasvatuksen työntekijöille sekä päivähoitossa olevien lasten vanhemmille. Varhaiskasvatuksen sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatuksen tekeminen näkyväksi tukee varhaiskasvatuksen työntekijöiden ammatillisen osaamisen kehittymistä sekä lisää päivähoitossa olevien lasten vanhempien tietoa varhaiskasvatuksen sisällöstä ja tukee siten vanhempien osallisuutta lastensa varhaiskasvatuksessa.

Tutkimuskysymykseni on: Miten sosiaalista kestävää kehitystä käsitellään ja mitä sosiaalisen kestävän kehityksen teemoja on valtakunnallista varhaiskasvatusta ohjaavassa asiakirjassa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sekä Helsingin, Espoon, Vantaan ja Kauniaisten kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmissa?

Opinnäytetyöni tuo uutta tietoa sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatuksen ohjauksesta varhaiskasvatuksessa, sillä pääkaupunkiseudun varhaiskasvatussuunnitelmia ei ole tutkittu sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatuksen näkökulmasta aikaisemmin. Martta Pyökkimies (2009) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan lapsen osallisuutta suomalaisissa varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa. Pääkaupunkiseudun kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmista tutkimuksessa oli mukana Helsingin kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma.

Opinnäytetyöni on osa Metropolia ammattikorkeakoulun Kohti ekososiaalisesti tiedostavaa yhteiskuntaa -hanketta, jossa laaditaan kestävän kehityksen kasvatuksen eLearning -oppimateriaalipakettia varhaiskasvatuksen toimintaympäristöihin. Opinnäytetyöstäni saatavia tuloksia voidaan hyödyntää oppimateriaalihankkeessa tuotettavan oppimateriaalin sisällön luomisessa. Kohti ekososiaalisesti tiedostavaa

yhteiskuntaa -hankkeen tarkoituksena on tukea kestävästä kehitystä edistävien arvojen ja asenteiden omaksumista varhaiskasvatuksen toimintakulttuurissa. Oppimateriaalihankkeen tavoitteena on edistää varhaiskasvatuksen kestävästä kehityksen kasvatuksen toimintakulttuuria, joka on sekä YK:n kestävästä kehityksen koulutuksen vuosikymmenen 2005-2014 tavoitteiden että Euroopan Unionin ja Suomen kestävästä kehityksen strategioiden mukaista. Hankkeessa toteutettavan oppimateriaalin tavoitteena on tukea varhaiskasvattajien ja lasten tietoisuuden lisääntymistä kestävästä kehityksestä vastuulliseen ihmisyyteen kasvamisen näkökulmasta. Hankkeen tuotoksena syntyy internet-pohjainen kestävästä kehityksen kasvatuksen oppimateriaalipaketti varhaiskasvatuksen toimintaympäristöön. (Metropolia 2013.)

7 Opinnäytetyön toteutus

Tämän luvussa esittelen ensin opinnäytetyöni aineistoon kuuluneet asiakirjat. Seuraavaksi esittelen opinnäytetyössä käyttämäni tutkimusmenetelmät eli aineistolähtöisen ja teorialähtöisen sisällönanalyysimenetelmän. Lopuksi kerron aineiston analyysiprosessiin kuuluneista vaiheista.

7.1 Aineisto

Opinnäytetyöni aineistoon kuuluu viisi varhaiskasvatusta ohjaavaa asiakirjaa eli varhaiskasvatussuunnitelmaa: valtakunnallinen Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2005) sekä Helsingin (2007), Espoon (2013), Vantaan (2012) ja Kauniaisten (2013) kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmat. Opinnäytetyössäni aineiston kokoa rajoitti ensisijaisesti omat rajalliset resurssini tutkijana. Päädyin tekemään selkeän alueellisen rajauksen ja valitsin aineistoon valtakunnallisen Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden lisäksi pääkaupunkiseudun neljän kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmat. Valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on aineistossa mukana, koska kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmat on laadittu sen pohjalta. Opinnäytetyöni aineisto ei pyri edustamaan suomalaisten kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmien yleistä näkemystä. Sekä valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet että kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmat olivat julkisesti sähköisesti saatavilla internetissä, joten erillisiä tutkimuslupia ei tarvittu.

7.2 Tutkimusmenetelmät

Tutkimusmenetelmänä käytin laadullista aineiston analyysia käyttäen sekä aineistolähtöistä eli induktiivista että teorialähtöistä eli deduktiivista sisällönanalyysia. Laadullisen aineiston analyysin tarkoituksena on selkeyttää aineistoa ja siten tuottaa uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Analyysillä pyritään kasvattamaan aineiston informaatioarvoa luomalla aineistosta tiivistämällä mielekäästä ja selkeää, kuitenkin kadottamatta aineiston sisältämää informaatiota (Eskola – Suoranta 2000: 137). Analyysillä selkeytetään aineistoa, jotta tutkittavasta ilmiöstä voidaan tehdä selkeitä ja luotettavia johtopäätöksiä. Aineiston laadullisessa käsittelyssä aineisto hajotetaan osiin, käsitteellistetään ja kootaan uudella tavalla loogiseksi kokonaisuudeksi. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston analyysi perustuu loogiseen päättelyyn ja tulkintaan. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 108.)

Sisällönanalyysillä pyritään kuvaamaan dokumenttien sisältöä sanallisesti (Tuomi – Sarajärvi 2009: 106). Aineistolähtöisen sisällönanalyysin vaiheisiin kuuluu aineiston redusointi eli pelkistäminen, aineiston klusterointi eli ryhmittely sekä abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen. Aineiston pelkistämässä eli redusoinnissa aineistosta karsitaan pois tutkimukselle epäolennainen sisältö. Pelkistäminen voi tarkoittaa informaation tiivistämistä tai pilkkomista osiin. Aineiston pelkistämistä ohjaa tutkimustehtävä, jonka mukaan aineistoa pelkistetään esimerkiksi koodaamalla tutkimustehtävälle olennaisia ilmauksia. Aineiston ryhmittelyssä eli klusteroinnissa aineistosta koodatuista alkuperäisilmauksista etsitään yhtäläisyyksiä ja/tai eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä. Samaa tarkoittavat käsitteet ryhmitellään ja yhdistetään luokaksi. Luokka nimetään luokan sisältöä kuvaavalla käsitteellä. Alaluokkia voidaan ryhmitellä edelleen yläluokiksi ja yläluokkia pääluokiksi. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 109-110.)

Teorialähtöisessä analyysissä aineiston analyysia ohjaa aikaisemman tiedon perusteella luotu teoreettinen kehys (Tuomi – Sarajärvi 2009: 97). Teorialähtöisessä analyysitavassa hyödynnetään jotakin olemassa olevaa teoriaa tai aineistoon otetaan tietoisesti teoreettisesti perusteltu näkökulma ja aineistoa tarkastellaan valitusta näkökulmasta (Eskola – Suoranta 2000: 152). Teorialähtöisen sisällönanalyysin ensimmäinen vaihe on analyysirungon rakentaminen. Analyysirunko voi olla väljä, jolloin analyysirunkoon muodostetaan aineistosta luokituksia tai kategorioita noudattaen aineistolähtöisen sisällönanalyysin periaatteita (Tuomi – Sarajärvi 2009: 113), joita ovat edellisessä kappaleessa mainitut aineiston pelkistäminen, ryhmittely ja käsitteellistäminen. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä analyysirunko voi olla myös valmiiksi strukturoitu, jolloin aineistosta kootaan niitä asioita, jotka sopivat analyysirunkoon. Luokittelu tehdään aikaisemman tiedon perusteella ja luokkiin etsitään aineistosta sisältöjä niitä kuvaavista lausumista. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 108, 113, 115.)

7.3 Aineiston analyysi

Perehdyin aineistoon kuuluviin asiakirjoihin huolellisesti useampaan kertaan, koska laadullisessa analyysissä aineiston perinpohjainen tunteminen on tärkeää (Eskola – Suoranta 2000: 151). Analysoin aineistoa sekä aineisto- että teorialähtöisesti. Analysoin aineistoa teorialähtöisesti, sillä opinnäytetyöni tarkoituksena oli tarkastella aineistoon kuuluvia varhaiskasvatussuunnitelmia sosiaalisen kestävästä kehityksen kasvatuksen näkökulmasta. Taustateorianani opinnäytetyössäni oli teoria sosiaalisesta kestävästä

kehityksestä, minkä lisäksi olen hyödyntänyt aineistoa sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatuksesta varhaiskasvatuksessa. Tätä teoreettista viitekehystä olen käsitellyt tämän opinnäytetyön kappaleissa 2 ja 5. Analyysini teorialähtöisyys näkyi siinä, että lähdin etsimään aineistosta sosiaaliseen kestävään kehitykseen liittyviä ilmaisuja. Sosiaalisen kestävän kehityksen teoreettiseen viitekehukseen perehtymisen kautta minulla oli käsitys niistä teemoista, joita lähdin etsimään aineistosta. Muodostin analyysirungon teoreettiseen viitekehukseen perehtymisen sekä aineistoon perehtymisen pohjalta. En rajannut aineiston analyysia pelkästään ennalta valmiiksi strukturoidun analyysirungon mukaan, koska vastaaminen tutkimuskysymykseeni edellytti myös aineistolähtöistä analyysitapaa. Pystyäkseen vastaamaan kysymykseen siitä, mitä sosiaalisen kestävän kehityksen teemoja aineistoon kuuluvissa asiakirjoissa on, analysoin asiakirjoja myös aineistolähtöisesti. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin käyttäminen teorialähtöisen sisällönanalyysin rinnalla mahdollisti aineistosta analyysin aikana esiin nousevien aiheiden huomioimisen. Pelkästään teorialähtöisen analyysimenetelmän ja esimerkiksi valmiiksi strukturoidun analyysirungon käyttäminen olisi voinut johtaa siihen, että aineistosta olisi jäänyt havaitsematta teorialähtöisesti määriteltyihin luokkiin kuulumattomia sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatukseen liittyviä ilmaisuja.

Analyysirungon luokiksi muodostuivat osallisuus, yhteisöllisyys sekä tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus. Nämä teemat valikoituivat aiemmin luvussa 5 esittämiäni sosiaalisen kestävän kehityksen määritelmien sekä aineistoon perehtymisen aikana aineistosta esiin nousseiden teemojen perusteella. Seuraavaksi pelkistin aineistoa koodaamalla aineistosta tutkimustehtävälle olennaisia ilmaisuja, eli aineistosta löytämiäni sosiaaliseen kestävään kehitykseen liittyviä ilmaisuja. Esimerkkinä aineistosta löytyneistä ilmaisuista olen koonnut Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista löytämiäni ilmaisuja liitteeseen 1. Aineiston koodaamisen jälkeen keräsin ja luokittelin merkitsemäni ilmaisut analyysirunkoon. Löytämiäni ilmaisujen pohjalta laadin tiivistelmän aineistosta löytyneistä sosiaalisen kestävän kehityksen teemoihin liittyvistä ilmaisuista (liite 2).

Analyysia tehdessäni analyysirungon luokat osoittautuivat sisällöltään osittain päällekkäisiksi. Olen luokitellut kiusaamisen ehkäisyn ja kiusaamiseen puuttumisen kahteen luokkaan: sekä yhteisöllisyyden että tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden teemojen alle, koska kiusaamiseen liittyvät ilmaisut sopivat molempien mainittujen luokkien määritelmiin. Sosiaalisiin ja vuorovaikutustaitoihin liittyvät ilmaisut olen luokitellut sekä osallisuuden että yhteisöllisyyden luokkiin, koska sosiaalisilla ja vuorovaikutustaidoilla on

merkitystä molempien toteutumisessa. Luokkien määritelmät olen esitellyt aiemmin opinnäytetyöni teoriaosuudessa luvussa 5. Sosiaalisen kestävän kehityksen teemat liittyvät läheisesti toisiinsa, joten luokkien osittaista sisällöllistä päällekkäisyyttä voi pitää odotettunakin. Esimerkiksi osallisuus liittyy vahvasti yhteisöllisyyteen (Turja 2011: 46). Toisaalta Koivula (2010: 116) on havainnut lasten yhteisöllisyyttä käsittelevässä väitöskirjatutkimuksessaan, että lasten välinen tasavertaisuus edisti lapsiryhmän yhteisöllisyyden muodostumista. Analyysirungon luokiksi valitsemani luokat, eli lapsen osallisuus, yhteisöllisyys sekä tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus, ovat kuitenkin osittaisesta päällekkäisyydestään huolimatta myös selvästi toisistaan erillisiä teemoja, joten niiden valintaa analyysirungon luokiksi voi pitää perusteltuna.

8 Tulokset

Tässä luvussa esittelen opinnäytetyöni aineiston analysoinnin tulokset. Opinnäytetyöni tavoitteena oli selvittää, miten sosiaalista kestävästä kehitystä käsitellään Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ja pääkaupunkiseudun kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmissa ja mitä sosiaalisen kestävästä kehityksen teemoja varhaiskasvatussuunnitelmista löytyy. Kaikista aineistoon kuuluneista asiakirjoista löytyi mainintoja seuraavista sosiaalisen kestävästä kehityksen teemoista: lapsen osallisuus, yhteisöllisyys sekä tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus. Tarkastelen seuraavaksi jokaista aineistoon kuulunutta asiakirjaa näiden teemojen näkökulmista.

8.1 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista (2005) löytyi paljon lapsen osallisuuteen ja sen tukemiseen liittyviä ilmaisuja. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan kasvattajilla on keskeinen rooli lapsen osallisuuden mahdollistamisessa ja tukemisessa varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa kasvattajia ohjataan kuulemaan lapsia, keskustelemaan lasten kanssa ja ottamaan lasten mielenkiinnonkohteita huomioon. Kasvattajia ohjataan tukemaan lasten osallisuutta kuuntelemalla lapsia ja antamalla lapsille mahdollisuuksia tehdä aloitteita, johtopäätöksiä sekä ilmaista ajatuksiaan ja mielipiteitään. Kasvattajia ohjataan myös suhtautumaan kunnioittavasti lapsen kokemuksiin ja mielipiteisiin. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan kasvattajan tehtävänä on luoda hyvä ilmapiiri, jossa lapsi voi kokea osallisuutta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005: 12-27.)

Kasvattajat mahdollistavat aikuisten ja lasten yhteisössä hyvän ilmapiirin, jossa lapset voivat kokea yhteenkuuluvuutta ja osallisuutta (emt. 16).

Pienryhmätoiminta mainitaan toimintatapana lasten keskusteluun sekä vuorovaikutukseen osallistumisen tukemisessa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan myös lapselle luonteva toiminta lisää lapsen osallistumismahdollisuuksia. Kasvattajia ohjataankin tukemaan ja mahdollistamaan lasten osallisuutta eri tavoin lapsille ominaisten toimintatapojen kautta, kuten mahdollistamalla taiteellista ilmaisua, liikumista ja tutkimista. Kasvattajia ohjataan myös esimerkiksi antamaan tilaa lapsista lähteville leikki-ideoille sekä antamaan mahdollisuus vauhdikkaaseenkin liikkumiseen, leikkiin ja peliin. (emt. 18-25.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa annetaan useita konkreettisia käytännön ohjeita lapsen osallisuuden tukemiseen, kuten esimerkiksi:

Kasvattajayhteisö mahdollistaa lapsen taiteellisen kokemisen ja ilmaisemisen lapsen omia persoonallisia valintoja ja havaintoja kunnioittaen (emt. 24).

Lapset voivat osallistua tilojen ja välineiden suunnitteluun osana erilaisten sisältöjen ja teemojen toteuttamista (emt. 18).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa kasvattajia ohjeistetaan lapsen osallisuuden tukemisessa pääosin menemättä juurikaan yksityiskohtaisiin ohjeistuksiin. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ei tarkenneta esimerkiksi miten lasten kiinnostuksen kohteet tulisi tai voisi ottaa huomioon toiminnan suunnittelussa.

Yhteisöllisyyteen liittyviä ilmaisuja ja mainintoja Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa oli useita. Näitä ovat toiset huomioon ottavien käyttäytymismuotojen ja toimintatapojen vahvistaminen, muiden huomioon ottaminen, toisista välittäminen, myönteinen suhtautuminen toisiin ihmisiin, sosiaalisten taitojen oppiminen, yhdessäolosta nauttiminen lasten ja kasvattajien yhteisössä, lapsen suhteiden vaaliminen vanhempiin, kasvattajiin ja muihin lapsiin sekä vertaisryhmään kuuluminen. Yhteisöllisyyden näkökulma tulee Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa esiin esimerkiksi lapselle ominaisten toimintatapojen kuvailun yhteydessä. Leikkiminen antaa lapselle mahdollisuuden asettua toisen asemaan sekä oppia sosiaalisia taitoja ja kieltä. Liikkuminen on lapselle luonnollinen tapa mm. tutustua toisiin ihmisiin. Taiteellinen kokeminen ja tekeminen mahdollistaa kehittymisen ryhmän jäsenenä. Yksittäisistä toimintatavoista taidekasvatuksen yhteydessä on maininta taiteen käyttämisestä välineenä ihmisyyteen kasvamisessa ja kasvattamisessa. (emt. 13-24.)

Myös yhteisöllisyyden luomisessa kasvattajan aktiivinen rooli korostuu. Kasvattajien tehtävänä on luoda varhaiskasvatusyhteisössä ilmapiiri, jossa lapset voivat kokea yhteenkuuluvuutta. Kasvattaja vaikuttaa toiminnallaan lapsiryhmän ja varhaiskasvatusyhteisön yhteisöllisyyden rakentumiseen. Kasvattajia ohjataan edistämään lasten vuorovaikutustaitoja ja vaalimaan lasten ystävyys- ja kasvatussuhteiden jatkuvuutta. Tilojen suunnittelu nostetaan esiin tekijänä, jolla voidaan vaikuttaa lasten ja kasvattajien väliseen vuorovaikutukseen sekä edesauttaa vertaisryhmien toimintaa. (emt. 16, 18.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa on vain muutamia mainintoja tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden teemoista, mutta arvopohjaltaan Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet pohjautuu mm. Lapsen oikeuksien yleissopimukseen, jossa on ilmaistu las-

ten tasa-arvoisen kohtelun vaatimus. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa eritellään, että lapsen tasa-arvoisuuden tulisi toteutua sukupuolesta, sosiaalisesta tai kulttuurisesta taustasta tai etnisestä alkuperästä riippumatta. Kasvattajia ohjataan käsittelemään oikeudenmukaisuuden, tasa-arvon, kunnioituksen ja vapauden kysymyksiä lasten kanssa päivittäisten tapahtumien yhteydessä. Sisällöllisistä orientaatioista arvo- ja normimaailman kysymysten tarkastelu lasten kanssa sisältyy varhaiskasvatuksen eettiseen orientaatioon. (emt. 12, 15, 28.)

8.2 Helsingin varhaiskasvatussuunnitelma

Helsingin varhaiskasvatussuunnitelmassa (2007) lapsen osallisuuden käsittely on suppeaa. Varhaiskasvatussuunnitelmassa on vain muutamia mainintoja lapsen osallisuudesta ja sen tukemisesta varhaiskasvatuksessa. Lasten vaikutusmahdollisuudet lasten toimintaan varhaiskasvatuksessa tuodaan esiin vuorovaikutteisena prosessina lasten, kasvattajien ja vanhempien kesken. Konkreettisenä ohjeena lapsen osallisuuden tukemisessa kasvattajia ohjataan ottamaan vuorovaikutteisesti huomioon lasten omia ehdotuksia ja käsityksiä toiminnan suunnittelussa ja toiminnassa. Esiopetuksen kohdalla mainitaan esiopetuksen perustuvan käsitykselle lapsesta aktiivisena toimijana. Maahanmuuttajataustaisiin lapsiin liittyen mainitaan erikseen, että heidän sosiaalista osallisuuttaan tuetaan ja vahvistetaan suomen kielen opetuksella. (Helsingin varhaiskasvatussuunnitelma 2007: 3, 9, 12, 14.) Osallisuuteen liittyvät ilmaisut jäävät Helsingin varhaiskasvatussuunnitelmassa pääosin yleiselle ja epähavainnolliselle tasolle. Varhaiskasvatussuunnitelmassa ei esimerkiksi tarkenneta konkreettisen ohjeistuksen tasolla, miten lasten sosiaalista osallisuutta tulisi tukea.

Myös yhteisöllisyyden näkökulma tulee esiin Helsingin varhaiskasvatussuunnitelmassa vain muutaman ilmaisun kautta, jotka ovat yleisellä tasolla. Käytännön tason ohjeistus puuttuu. Yhteisöllisyyteen liittyviä tavoitteita Helsingin varhaiskasvatussuunnitelmassa ovat mm. yhteisöllisen elämän taitojen oppiminen, sosiaalisen kanssakäymisen ja vuorovaikutuksen opettelu sekä toiset huomioon ottavaksi kasvaminen. Päivähoito ja varhaiskasvatus mainitaan lasten yhteisöllisten kokemusten tuottajana. Kasvattajia ohjataan vahvistamaan lasten liittymistä omaan yhteisöönsä kuitenkin yksilön autonomisuutta unohtamatta. (emt. 7, 11, 13.)

Helsingin varhaiskasvatussuunnitelmassa tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden tema tulee esiin suppeasti. Monikulttuurisuuteen ja maahanmuuttajataustaisiin lapsiin liittyen

kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa todetaan, että lähtökohtaisesti kaikki lapset ovat yhdenvertaisia ryhmän jäseniä. Lisäksi kasvattajia ohjataan ottamaan lasten kulttuurin tausta huomioon kehittämällä eri tilanteisiin sopivia toimintatapoja. (emt. 9.) Kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa ei kuitenkaan tarkenneta, mitä nämä eri toimintatavat voisivat olla.

8.3 Espoon varhaiskasvatussuunnitelma

Espoon varhaiskasvatussuunnitelmasta (2013) löytyy muuhun opinnäytetyön aineistoon kuuluviin asiakirjoihin verrattuna eniten mainintoja ja ilmaisia lapsen osallisuudesta ja sen tukemisesta. Lapsen osallisuutta on käsitelty asiakirjassa laajasti. Osallisuuden huomioiminen tulee esiin jo Espoon suomenkielisen varhaiskasvatuksen visiossa. Visiona on, että lapsi kokee osallisuutta varhaiskasvatuksen yhteisöissä. Espoon varhaiskasvatussuunnitelmassa tuodaan esiin lapsen rooli aktiivisena toimijana. Erityispiirteinä muihin aineiston asiakirjoihin verrattuna Espoon varhaiskasvatussuunnitelmassa lapsen osallisuutta käsitellään erillisessä kappaleessa: ”Lapsi osallistuu ja oman elämänsä toimijana”. Lapsen osallisuuden määrittelyn yhteydessä käytetään käsitettä toimijuus, jolla tarkoitetaan taitoa ja tahtoa toimia aktiivisesti, aloitteellisesti ja vastuullisesti. (Espoon varhaiskasvatussuunnitelma 2013: 11, 14, 15.)

Toimijuutta voidaan kehittää tarjoamalla lapsille mahdollisuuksia tehdä aloitteita ja päätöksiä, joilla on vaikutusta. Toimijuus synnyttää tunteen pystyvyydestä, joka ilmenee sitoutumisena, uskona omiin mahdollisuuksiin ja siihen, että asioihin voi aidosti vaikuttaa. (emt. 15.)

Espoon varhaiskasvatussuunnitelmassa kasvattajien aktiivinen rooli lapsen osallisuuden tukijana nousee esiin (emt. 24). Kasvattajia ohjataan Varhaiskasvatussuunnitelman perusteita vahvemmin lasten mielipiteiden ilmaisemisen tukemiseen, lasten kuulemiseen sekä lasten ideoiden ja aloitteiden huomioon ottamiseen.

Kasvattaja varmistaa, että lapsi saa ilmaista näkemyksiään ja mielipiteitään ja kasvattajan tulee ottaa lasten ideoita ja aloitteita huomioon ryhmän toiminnassa (emt. 15).

Espoon varhaiskasvatussuunnitelmassa annetaan useita konkreettisia esimerkkejä lasten osallisuuden tukemisesta käytännössä. Kasvattajia ohjataan lapsilähtöiseen toimintaan esimerkiksi pysähtymään lapsia kiinnostavien asioiden äärelle. Kasvattajia kannustetaan aktiiviseen vuorovaikutukseen lasten kanssa, kuuntelemaan lapsia ja kes-

kustelemaan lasten kanssa. Kasvattajia ohjataan myös antamaan lapsille monipuolisesti osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia, kuten vaikuttaa leikkiin käytettävään aikaan, suunnitella ja toteuttaa ryhmän toimintaa, vaikuttaa oppimis- ja leikkiympäristön rakentamiseen sekä uusien välineiden ja lelujen hankintaan. Kasvattajia ohjataan ottamaan lapset mukaan vaikuttamaan ja päättämään ryhmän asioista sekä auttamaan lapsia kantamaan vastuuta päätöksistään. Omaohitajuus on nostettu esiin tekijänä, jonka avulla voidaan edistää lasten sosiaalisten taitojen kehittymistä sekä tukea lasten kuulluksi tulemistä. (emt. 15, 16, 20-29, 33.)

Osallisuus voi toteutua esimerkiksi lasten havainnointien, yhteisten keskustelujen, yhteisten kokousten ja esimerkiksi projektien yhteisen suunnittelun, toteuttamisen ja arvioinnin kautta (emt. 24).

Osallisuutta toteutetaan mm. siten, että lapset otetaan mukaan ympäristönsä muokkaamiseen: leikit saavat näkyä ja lasten töitä on usein esillä (emt. 24).

Espoon varhaiskasvatussuunnitelmassa on useita mainintoja myös yhteisöllisyydestä ja sen edistämisestä. Hyvän yhteisön ja yhteisöllisyyden merkitys tiedostetaan syrjäytymistä ehkäisevänä, oppimista parantavana sekä stressiä vähentävänä tekijänä (emt. 14, 18).

Hyvässä yhteisössä jäsenet tukevat toisiaan eikä ketään jätetä ulkopuolelle. Hyvä yhteisö vähentää stressiä ja parantaa oppimista. (emt. 14.)

Syrjäytymistä ei juuri ole sellaisessa yhteisössä, jossa aktiivisesti vaalitaan erilaisten ihmisten välistä yhteyttä, kohtaamista ja yhteistoimintaan osallistumista (emt. 18).

Kasvattajien rooli nähdään aktiivisena yhteisöllisyyden rakentamisessa ja yhteisöllisyyden kasvattamisessa. Kasvattajien tehtäväksi on määritelty myönteisen vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden rakentamisen edistäminen. Kasvattajia ohjataan tukemaan lasten vertaissuhteita, lasten välistä vuorovaikutusta sekä vahvistamaan toiset huomioon ottavaa käyttäytymistä. (emt. 15, 25.)

Kasvattajat tukevat [lasten] vuorovaikutusta, osallistuvat aktiivisesti lasten leikkeihin ja toimintaan sekä sisällä että ulkona ja tukevat risti riitatilanteiden ratkomisessa – – (emt. 15).

Espoon varhaiskasvatussuunnitelmassa käsitellään kiusaamista erillisessä kappaleessa osana varhaiskasvatuksen turvallisuutta. Kasvattajien asennetta kiusaamiseen pidetään ratkaisevana ja kasvattajia ohjataan puuttumaan kiusaamisen johdonmukaisesti. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma ohjeistetaan laatimaan jokaisessa varhaiskasvatuksen yksikössä. Suunnitelmaan tulee kirjata mitä kiusaaminen on, miten se huomataan ja tunnistetaan, miten siihen puututaan ja miten tilanne dokumentoidaan. Kasvattajia ohjataan puuttumaan kiusaamiseen. Varhaiskasvatussuunnitelmassa tuodaan esiin aikuisen vastuu kiusaamistilanteisiin puuttumisessa sekä lapsen oikeus voida luottaa ja turvautua kasvattajan apuun. Kasvattajan sensitiivisyys mainitaan tekijänä, joka auttaa lapsia kertomaan asioistaan ja tuomaan myös kiusaamistilanteet kasvattajan tietoisuuteen. (emt. 20.)

Espoon varhaiskasvatussuunnitelmasta löytyi useita mainintoja myös tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden teemoista. Tasa-arvoisuus ja oikeudenmukaisuus kuuluvat Espoon varhaiskasvatuksen arvoihin:

Espoo on oikeudenmukainen. Toimimme avoimesti, oikeudenmukaisesti, tasa-arvoisesti, yhdenvertaisesti, inhimillisesti ja suvaitsevasti (emt. 11.)

Edellä yhteisöllisyyden teeman yhteydessä käsitelty kiusaamisen ehkäisy ja kiusaamiseen puuttuminen liittyy myös tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden teemaan. Tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden teemaan liittyen Espoon varhaiskasvatussuunnitelmassa mainitaan tavoitteena tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutuminen siten, että lapsilla on yhdenvertaiset mahdollisuudet toimia, kasvaa ja oppia yksilöllisistä eroista huolimatta. Lisäksi Espoon varhaiskasvatussuunnitelmassa tuodaan esiin myös sukupuoli-tietoisuus osana tasa-arvokasvatusta. Kasvattajia ohjataan pohtimaan ja tiedostamaan omia sukupuoliin liittyviä käsityksiä ja sukupuolittuneita käytäntöjä, koska kasvattajien käyttäytyminen toimii yhtenä mallina lasten käsityksille sukupuolista. (emt. 15.)

Odotammeko tiedostamattamme eri sukupuolen edustajilta tietynlaista käyttäytymistä vain sukupuolen perusteella? Kasvattajien tulisi pysähtyä pohtimaan ja tulla tietoisiksi omista sukupuoliin liittyvistä käsityksistään ja sukupuolittuneista käytännöistä. (emt. 15.)

Lapset eivät rakenna sukupuolirajoja ilman aikuisten mallia (emt. 15).

Tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden teema tulee esiin myös osana monikulttuurisuuskasvatusta. Monikulttuurisuuskasvatuksen tavoitteina mainitaan tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden lisääminen sekä kulttuurienvälisen ymmärryksen ja kieli- ja kulttuuritietoisuuden lisääminen. Konkreettisina ohjeina lasten kulttuuritaustojen huomioimisessa mainitaan lapsille tutut, omaan kulttuuriin liittyvien esineiden ja tekstiilien käyttäminen toimintavälineistössä sekä eri kulttuurien juhlien huomioiminen toiminnassa. (emt. 46.)

Espoon varhaiskasvatussuunnitelmassa tarkennetaan osallisuuden, yhteisöllisyyden sekä tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden teemoja osalta Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden ohjeistusta. Osallisuuden, yhteisöllisyyden ja tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden teemoja käsitellään laajemmin kuin Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ja mukana on käytännön tason ohjeistusta.

8.4 Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma

Lapsen osallisuudesta ja sen tukemista löytyi useita mainintoja Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmasta (2012). Lapsen rooli varhaiskasvatuksessa nähdään aktiivisena toimijana ja lasten osallisuutta pidetään tärkeänä. Kasvattajan rooli lapsen osallisuuden tukemisessa nähdään myös aktiivisena. Kasvattajaa ohjataan heittäytymään lasten maailmaan, kuulemaan ja kuuntelemaan lapsia, kannustamaan lapsia ilmaisemaan omia näkemyksiään sekä toteuttamaan lasten ehdotuksia, ideoita ja toiveita. (Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma 2012: 4, 6, 8.)

Lähtökohtana on, että lapset tulevat kuulluiksi päivittäin ja heitä kannustetaan ilmaisemaan omia näkemyksiään (emt. 6).

Lasten kuulemisen lisäksi kasvattaja luo edellytyksiä ja on mukana toteuttamassa lasten ehdotuksia, ideoita ja toiveita (emt. 6).

Pienryhmätyöskentely ja vastuukasvattajuus mainitaan toimintatapoina, jotka mahdollistavat lapsen yksilöllisen kohtaamisen ja lapsen osallisuuden. Kasvattajia ohjataan myös käyttämään havainnointia välineenä lasten aloitteiden ymmärtämiseen. Käytännön esimerkkeinä lasten osallisuuden mahdollistamisesta mainitaan lasten osallistuminen oppimis- ja toimintaympäristön suunnitteluun. Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmassa mainitaan myös luonto paikkana, jossa lapsen osallisuus toteutuu luonnostaan. (emt. 6, 8-12.)

Yhteisöllisyys on nostettu yhdeksi Vantaan varhaiskasvatuksen keskeiseksi arvovalinnaksi. Yhteisöllisyydellä pyritään edistämään osallisuutta ja aktiivisuutta, osallistumista yhteisten tavoitteiden saavuttamiseen sekä ehkäisemään syrjäytymistä. Yhteisöllisyyteen kuuluvat vertaisryhmäkontaktit sekä lasten ja aikuisten väliset vuorovaikutussuhteet mainitaan keskeisinä asioina varhaiskasvatuksessa. (emt. 3, 6.) Kasvattajien rooli yhteisöllisyyden edistämässä nähdään aktiivisena:

Vantaan varhaiskasvatus ja sen osaava henkilöstö on sitoutunut toiminnallaan edistämään lasten hyvinvointia ja oppimista sekä yhteisöllisyyden ja kestävän kehityksen rakentumista lasten ja perheiden arjessa (emt. 5).

Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmassa on käytännön tason konkreettista ohjeistusta yhteisöllisyyden tukemiseksi, mutta ohjeistus ei ole kovin yksityiskohtaista. Pienryhmät mainitaan keinona harjoitella yhteistyöhön oppimista. Kieli, leikki ja taiteellinen tekeminen ja kokeminen mainitaan välineinä yhteisöön liittymisessä ja vuorovaikutussuhteiden kehittämisessä, mutta tarkempaa ohjeistusta näiden käyttämisestä yhteisöllisyyden tukemiseksi ei ole. (emt. 10-12.)

Tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden osalta Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmassa todetaan, että sosiaalinen kestävä kehitys näkyy varhaiskasvatuksen toiminnassa mm. avoimena, arvostavana ja tasa-arvoisena suhtautumisena kaikkia kohtaan. Tukea tarvitsevien lasten kohdalla mainitaan tavoitteena lapsen tunteminen itsensä tasavertaiseksi muiden lasten kanssa. Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmassa käsitellään sukupuolten välistä tasa-arvoa laajemmin kuin Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmassa todetaan, että lapsille tarjotaan sukupuolesta riippumatta yhdenvertaiset mahdollisuudet toimia, ilmaista itseään ja leikkiä erilaisia leikkejä. Kasvattajilta edellytetään arvioivaa ja kehittävää työtettä, jotta kasvattaja voi tiedostaa ja kyseenalaistaa mahdollisesti sukupuolittuneita ajattelumallejaan ja välttää stereotyyppisten sukupuoliroolimallien vahvistamista. (emt. 5, 15, 17.)

8.5 Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelma

Kauniaisten varhaiskasvatuksessa lasten osallisuus on yksi toiminnan painopisteistä. Kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa on monia osallisuuteen ja sen tukemiseen liittyviä mainintoja. Kasvattajia ohjataan tukemaan lapsen valmiutta vaikuttamiseen,

kuuntelemaan ja tulkitsemaan lasta, vastaamaan lapsen aloitteisiin sekä tukemaan lapsen ystävyysuhteiden muodostumista. Lapsen osallisuuden toteutumisen tukemisesta mainitaan useita käytännön esimerkkejä. Lasten tulisi voida vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, kuten leikkiin, ruokailuun, toimintaan osallistumiseen sekä voida osallistua tilojen ja välineiden suunnitteluun ja toiminnan sisältöjen valintaan. Kauniaisten vasussa mainitaan myös osallisuuden vahvistaminen yhtenä keskeisenä tekijänä kiusaamisen ehkäisyssä. (Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelma 2013: 3, 7, 13, 14, 30.)

Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelmasta löytyy myös useita yhteisöllisyyteen liittyviä mainintoja. Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelmassa on käytännön ohjeita yhteisöllisyyden tukemiseen lapsiryhmässä. Kasvattajalla on aktiivinen rooli yhteisöllisyyden tukemisessa ja kasvattajan tehtäväksi määritellään esimerkiksi toiset huomioon ottavien käyttäytymismuotojen ja toimintatapojen vahvistaminen, lapsen vertaissuhteiden muodostamisen tukeminen ja lapsen kontaktialoitteisiin reagoiminen. Kasvattajia ohjataan antamaan kannustavaa palautetta lasten ystävyysuhteiden ja sosiaalisten taitojen tukemiseksi. Kauniaisissa on käytössä Askeleittain-ohjelma, jossa harjoitellaan empatian, tunteiden säätelyn ja ongelmanratkaisun taitoja. Vuorovaikutusleikkiryhmillä voidaan luoda lapsille kokemuksia välittävästä ilmapiiristä. Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelmassa yhteisöllisyyttä pyritään laajentamaan myös päiväkotiyhteisön ulkopuolelle. (emt. 5, 7, 13-16.)

Kauniaisten kokoisessa kunnassa myös yhteisöllisyyttä on luontevaa hyödyntää. Varhaiskasvattajat voivat omalta osaltaan aktivoida vanhempia keskinäisten vertaisryhmien perustamiseen, kaverisuhteiden muodostamiseen ja muuhun yhteiseen toimintaan. (emt. 13.)

Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelmassa on lisäksi liitteenä suunnitelma turvallisen vuorovaikutuksen tukemiseksi sekä kiusaamisen ehkäisyksi ja kiusaamiseen puuttumiseksi. Myönteisen vuorovaikutuksen tukemisessa nähdään tärkeäksi aikuisen asenne ja toimintamallit. Kasvattajaa ohjataan suhtautumaan lapsiin lämpimästi ja välittävästi, arvostamaan lapsia ja työtovereita, antamaan myönteistä palautetta ja välittämään hyväksyntää sekä mahdollistamaan onnistumisen kokemuksia kaikille lapsille. Pienryhmätoiminta ja vuorovaikutusleikkiryhmät mainitaan myös toimintatapoina myönteisen vuorovaikutuksen tukemiseen. Kasvattajia ohjataan tukemaan lasten sosiaalisia taitoja ja tunnetaitoja käyttäen tukena Askeleittain-ohjelmaa, opettamaan lapsille käytöstapoja ja huolehtimaan selkeästä arjen rakenteesta. Liitteessä on käsitelty kiusaamisen

ehkäisyyn liittyviä keskeisiä asioita, joista on mainittu mm. henkilökunnan asenne ja lasten osallisuuden kokemuksen vahvistaminen. Liitteessä on myös esitetty näkemys kiusaamisesta ja käsitelty kiusaamiseen puuttumisen keinoja. (emt. 30-31.) Kiusaamisen ehkäisyssä ja kiusaamiseen puuttumisessa korostetaan henkilökunnan aktiivista toimintaa:

Väkivallan, kiusaamisen ja häirinnän ehkäisy kuuluu koko henkilökunnalle (emt. 13).

Henkilöstö kantaa vastuun päiväkodissa tapahtuneen kiusaamisen selvitysprosessista (emt. 13).

Kaiken kaikkiaan Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelmassa yhteisöllisyyden teemaa käsitellään muita aineistoon kuuluneita varhaiskasvatussuunnitelmia yksityiskohtaisemmin ja ohjeistus sisältää useita konkreettisia ohjeita yhteisöllisyyden tukemiseksi.

Tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden teemaan liittyy yhteisöllisyyden teeman yhteydessä käsitelty suunnitelma kiusaamisen ehkäisyksi ja kiusaamiseen puuttumiseksi. Tämän lisäksi tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuteen liittyen Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelmassa on Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissakin esiin tullut maininta, jossa lapset määritellään keskenään tasa-arvoisiksi riippumatta sukupuolesta, sosiaalisesta tai kulttuurisesta taustastaan tai etnisestä alkuperästään. Monikulttuurisuuteen liittyen Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelmassa mainitaan, että henkilökunnalta edellytetään ymmärrystä ja kunnioitusta itselleen vieraampia kulttuureja kohtaan, minkä tulkitsen tässä yhteydessä kulttuurien väliseen tasa-arvoisuuteen viittaavaksi maininnaksi. (emt. 6, 23, 30-31.)

9 Johtopäätökset

Tässä luvussa tarkastelen opinnäytetyöni tuloksia ja esitän tuloksista tekemäni johtopäätökset. Opinnäytetyöni tavoitteena oli selvittää, mitä sosiaalisen kestävän kehityksen teemoja Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista ja pääkaupunkiseudun kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmista löytyy ja miten sosiaalista kestävää kehitystä käsitellään varhaiskasvatussuunnitelmissa. Opinnäytetyöni aineiston sisällönanalyysin perusteella opinnäytetyöni aineistosta nousi esiin seuraavia sosiaalisen kestävän kehityksen teemoja: osallisuus, yhteisöllisyys sekä tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus. Kaikista aineistoon kuuluneista asiakirjoista löytyi näihin teemoihin liittyviä ilmaisuja. Kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmien välillä oli eroja siinä, kuinka laajasti sosiaalisen kestävän kehityksen eri teemoja käsiteltiin sekä mitä sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatukseen liittyviä teemoja suunnitelmissa painotettiin. Helsingin varhaiskasvatussuunnitelmassa sosiaalisen kestävän kehityksen teemoja on käsitelty aineistoon kuuluneista asiakirjoista suppeimmin. Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmassa varhaiskasvatuksen visiona on: ”Vantaan varhaiskasvatus on edelläkävijä lasten hyvinvoinnin, oppimisen, osallisuuden ja yhteisöllisyyden rakentajana.” (Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma 2012: 5). Lisäksi kestävä kehitys, mukaan lukien sosiaalinen kestävä kehitys, sekä yhteisöllisyys on myös nostettu keskeisiksi arvoiksi Vantaan varhaiskasvatuksessa (emt. 5-6), mutta se ei näy näiden teemojen käsittelyn laajuudessa tai näihin teemoihin liittyvässä konkreettisen tason ohjeistuksen määrässä kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa. Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelmassa yhteisöllisyyden sekä tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden teemoja on käsitelty laajasti. Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelmassa on esimerkiksi liitteenä suunnitelma turvallisen vuorovaikutuksen tukemiseksi sekä kiusaamisen ehkäisyksi ja kiusaamiseen puuttumiseksi (Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelma 2013: 30-31).

Verrattuna muihin opinnäytetyöni aineistoon kuuluneisiin varhaiskasvatussuunnitelmiin Espoon varhaiskasvatussuunnitelmassa käsitellään sosiaalisen kestävän kehityksen teemoja kattavimmin. Espoon varhaiskasvatussuunnitelmasta löytyi aineistoon kuuluneista asiakirjoista eniten ilmaisuja kaikista sosiaalisen kestävän kehityksen teemoista. Kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma antaa hyvän lähtökohdan sosiaalisen kestävän kehityksen huomioimiselle yksikkökohtaisten varhaiskasvatussuunnitelmien laadintaa ajatellen sekä sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatukseen toteutumiseksi käytännön työssä. Espoon kaupungin varhaiskasvatussuunnitelman yhtenä tavoitteena onkin edistää varhaiskasvatuksen kestävän kehityksen kasvatusta. Kestävän kehityksen

kasvatuksella tähdätään kestävään elämäntapaan, joka tuottaa kestävää hyvinvointia nyt ja tulevaisuudessa (Espoon varhaiskasvatussuunnitelma 2013: 8). Kestävän kehityksen kasvatuksen tavoitteena on kasvattaa lapsia osallisuutta edistäviksi, ympäristötietoisiksi ja vastuullisiksi aikuisiksi. Kestävän kehityksen kasvatusta liittyy kaikkeen toimintaan varhaiskasvatuksessa ja siinä huomioidaan kaikki kestävä kehityksen näkökulmat: ekologinen, sosiaalinen ja taloudellinen näkökulma. (Espoon varhaiskasvatussuunnitelma 2013: 18-19.) Espoon kaupunki on ollut mukana vuodesta 2011 Espoon kestävä kehityksen verkostossa RCE (*Regional Centre of Expertise*) Espoo, joka on osa YK:n kestävä kehityksen verkostoa. YK:n kestävä kehityksen verkoston tavoitteena on toteuttaa YK:n kestävä kehityksen koulutuksen vuosikymmenen (2005-2014) tavoitteita ja soveltaa niitä paikallisiin olosuhteisiin sopiviksi. RCE Espoo on Suomen ensimmäinen RCE verkosto ja se on perustettu kehittämään kestävä arkea espoolaisille. (Kestävä kehityksen Espoo (RCE) 2012.) Espoossa on asetettu tavoitteeksi, että kaikilla päiväkodeilla on vuoteen 2016 mennessä oma kestävä kehityksen ohjelma ja 15 prosenttia päiväkodeista on saanut ulkoisen tunnuksen tai sertifikaatin kestävä kehityksen toiminnastaan kansallisen Kestävä kehitystä edistävä kasvatuksen ja koulutuksen strategian (2006) mukaisesti. (Espoon kaupunki 2014.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista (2005) puuttuu ohjeistus lasten väliseen kiusaamiseen ja sen ehkäisemiseen liittyvistä toimenpiteistä ja käytännöistä varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ei oteta kantaa kiusaamiseen puuttumiseen tai sen ehkäisemiseen, mutta varhaiskasvatuksen arvopohja perustuu Lapsen oikeuksien yleissopimukseen, johon sisältyy mm. syrjäntäkielto ja lasten tasa-arvoisen kohtelun vaatimus sekä lapsen oikeus suojaan psyykkistä ja fyysistä väkivaltaa vastaan (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005: 12). Varhaiskasvatuksen kasvatuspäämääriin kuuluviksi on myös määritelty toiset huomioon otta- vien käyttäytymismuotojen ja toimintatapojen vahvistaminen (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005: 13), minkä voi tulkita kiusaamista ehkäiseväksi kasvatukseksi. Espoon ja Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelmissa kiusaamiseen puuttuminen ja kiusaamisen ehkäiseminen on tuotu selkeästi esiin. Espoon varhaiskasvatussuunnitelmassa ohjataan laatimaan kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma jokaisessa varhaiskasvatuksen yksikössä (Espoon varhaiskasvatussuunnitelma 2013: 20). Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelmaan sisältyy liitteenä erillinen suunnitelma turvallisen vuorovaikutuksen tukemiseksi sekä kiusaamisen ehkäisyksi ja kiusaamiseen

puuttumiseksi (Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelma 2013: 30). Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Folkhälsan ovatkin laatineet suosituksen, jonka mukaan varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä olisi suotavaa laatia kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma (Kirves – Stoor-Grenner 2010: 1). Kiusaamiseen puuttumista ja sen ehkäisemistä varhaiskasvatuksessa tukisi Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin sisältyvä ohjeistus, jotta aihe tulisi huomioitua myös kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmissa.

Sukupuolten välistä tasa-arvoa aineistoon kuuluneissa asiakirjoissa käsiteltiin melko suppeasti. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005: 39) todetaan, että suomalaisessa varhaiskasvatuksessa tytöt ja pojat ovat lähtökohtaisesti tasa-arvoisia, mutta sukupuolten välisen tasa-arvon toteuttamiseksi ei kuitenkaan anneta yksityiskohtaisempaa ohjeistusta. Espoon varhaiskasvatussuunnitelmassa aihetta on käsitelty enemmän. Kasvattajia mm. kehoitetaan pohtimaan omia sukupuoliin liittyviä käsityksiä sekä sukupuolittuneita käytäntöjä (Espoon varhaiskasvatussuunnitelma 2013: 15). Myös Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmassa (2012:17) ohjataan kasvattajia mm. välttämään stereotyyppisten sukupuoliroolimallien vahvistamista. Varhaiskasvatuksen tasa-arvokasvatusta on pyrkinyt tukemaan Naisasialiitto Unioni ry:n hanke Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa – tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa (Naisasialiitto Unioni ry 2015a). Hankkeen tavoitteena on ollut vaikuttaa varhaiskasvatusta ohjaaviin valtakunnallisiin ohjeistuksiin sukupuolisensitiivisyyden ja tasa-arvoisen kasvatuksen huomioimiseksi sekä edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa ja valinnanvapautta päiväkotien kasvatustyössä. Hankkeen osana on syntynyt internet-sivusto Tasa-arvoinen varhaiskasvatus (Naisasialiitto Unioni ry 2015b), joka pyrkii lisäämään tasa-arvotietoutta varhaiskasvatuksessa. Käynnissä olevan jatkohankkeen tavoitteena on kouluttaa varhaiskasvatuksen ammattilaisista tasa-arvotyön osaajia.

Aineistoon kuuluneissa varhaiskasvatussuunnitelmissa oli käytännön tason konkreettista ohjeistusta sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatukseen liittyen vaihtelevasti. Espoon varhaiskasvatussuunnitelmassa oli useita käytännön ohjeita sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatuksen toteuttamiseksi. Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelma sisälsi puolestaan useita käytännön ohjeita erityisesti yhteisöllisyyden tukemiseksi. Useammat konkreettiset käytännön esimerkit osallisuuden, yhteisöllisyyden ja tasa-arvon toteutumisen tukemisesta sekä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa että kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmissa voisivat tukea paremmin sosiaalisen kestä-

vän kehityksen kasvatuksen toteutumista käytännön työssä päiväkodeissa. Varhaiskasvatussuunnitelmissa voisi olla enemmän esimerkkejä lapsiryhmän ja koko päiväkodin yhteisöllisyyden muodostumisen tukemisesta käytännössä, lapsen osallisuuden tukemisesta tai siitä, miten lasten välistä tasa-arvoa edistetään päiväkodissa. Sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatusta varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä tukisi myös sosiaalisen kestävän kehityksen teemojen käsitteleminen omana kokonaisuutenaan. Sosiaalisen kestävän kehityksen käsitettä käytettiin Espoon ja Vantaan varhaiskasvatussuunnitelmissa, kun taas Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sekä Helsingin ja Kauniaisten varhaiskasvatussuunnitelmissa käsite ei ollut käytössä.

Aineistosta löytyneet sosiaalisen kestävän kehityksen teemat, eli lapsen osallisuus, yhteisöllisyys sekä tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus, esiintyivät aineistossa sekä lapsen että kasvattajan näkökulmasta. Lapsen näkökulmasta sosiaaliseen kestäväan kehitykseen liittyvät ilmaisut kuvasivat lapsen roolia toimijana ja kokijana. Esimerkiksi lapsen osallisuuteen liittyy mm. lapsen mahdollisuus ajatustensa ja mielipiteidensä ilmaisuun sekä mahdollisuus osallistua päätöksentekoon. Kasvattajan tehtävään sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatuksessa liittyvät ilmaisut kuvaavat kasvattajan roolia lapsen osallisuuden tukijana, yhteisöllisyyden muodostajana sekä tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden toteuttajana. Ilmaisuihin tulee esiin kasvattajan aktiivisen roolin, oman suhtautumisen ja toimintatapojen merkitys varhaiskasvatuksen sosiaalisen kestävän kehityksen toteutumisessa. Kasvattajalta edellytetään esimerkiksi lapsen osallisuuteen liittyvissä ilmaisuihin kykyä reagoida lapsen tunteisiin ja tarpeisiin, hyvän ilmapiirin mahdollistamista, lapsen kokemusten ja mielipiteiden kunnioittamista, lapsen kuuntelemista ja lapsen aloitteiden tekemisen mahdollistamista (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005: 16-20). Myös yhteisöllisyyteen liittyvissä ilmaisuihin kasvattajalta edellytetään esimerkiksi kykyä tukea lasten vertaissuhteita ja lasten vuorovaikutusta, osallistua lasten leikkeihin, tukea ristiriitatilanteiden ratkaisemisessa sekä edistää myönteistä vuorovaikutusta ja yhteisöllisyyden kehittymistä (Espoon varhaiskasvatussuunnitelma 2013: 14-15, 25).

Pääkaupunkiseudun varhaiskasvatuksen kehittämissä VKK-Metron tekemässä kyselytutkimuksessa (Venninen – Leinonen – Ojala 2010) on selvitetty lapsen osallisuutta päiväkotiryhmissä työntekijöiden kokemusten perusteella. Tutkimuksen mukaan kasvattajien vaikutus lasten osallisuuden tukijana voidaan tiivistää neljään kulmaveen: osallisuutta mahdollistavien olosuhteiden luomiseen, taitoon kerätä lapsesta

tietoa, kykyyn hyödyntää lapsilta saatavaa tietoa sekä taitoon kehittää osallisuutta tukevia toimintatapoja omassa työssään (em. 62). Tulokset kuvaavat kasvattajan aktiivisen roolin merkitystä lapsen osallisuuden tukemisessa. Sosiaalisen kestävän kehityksen toteutumisessa varhaiskasvatuksessa kasvattajan toimintatavat ja vuorovaikutustaidot ovat keskeisessä asemassa. Esimerkiksi lapsen osallisuuden tukeminen edellyttää kasvattajalta hyviä vuorovaikutustaitoja, jotta lapsi voi tulla kuulluksi ja ymmärretyksi. Myös kasvattajan asenteilla ja suhtautumisella on vaikutusta lasten osallisuuden toteutumiseen, yhteisöllisyyden edistämiseen sekä lasten oikeudenmukaiseen ja tasa-arvoiseen kohtelun toteutumiseen. Kasvattajan omat arvot ja eettiset periaatteet vaikuttavat omaan kasvattajuuteen (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005: 13). Toiminnallaan, asenteillaan ja suhtautumisellaan kasvattaja välittää omia arvojaan lapsille sekä työyhteisön jäsenille (Parikka-Nihti 2011: 42). Kasvattaja tarvitsee hyviä vuorovaikutustaitoja myös kyetäkseen rakentamaan osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevaa myönteistä ilmapiiriä. Kasvattaja vaikuttaa käyttäytymisellään eli tekemisillään, tekemättä jättämisillään, asenteillaan, eleillään, ilmeillään ja olemuksellaan siihen, millaista kasvatusilmapiiriä hän luo ympärilleen (Repo 2013: 99). Päiväkodin työntekijä toimii lapsille mallina, joten työntekijän oma käyttäytyminen sekä sosiaaliset ja emotionaaliset taidot vaikuttavat lapsiin sekä siihen tapaan, millä lasten sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen kehittymistä tuetaan (emt. 105). Kasvattajan oman käyttäytymisen reflektointi on tärkeää, sillä se tukee kasvattajan työskentelyä eettisesti ja ammatillisesti kestävien toimintaperiaatteiden mukaisesti (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005: 13). Sosiaalisesti kestävän kehityksen toimintatavat liittyvätkin läheisesti sosiaalialan työhön jo lähtökohtaisesti, sillä etiikka ja ihmisoikeudet ovat sosiaalialalla keskeisessä asemassa. Sosiaalialan työntekijän eettisiin toimintatapoihin kuuluu ihmisarvon kunnioittaminen ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden edistäminen (Talentia 2012: 21). Ammattiasemaan liittyy usein valtaa sekä mahdollisuus vaikuttaa asiakkaan elämään ja sitä kautta koko yhteiskuntaan (em. 5).

Päiväkodin ja kotien välinen yhteistyö kestävän kehityksen kasvatuksessa tukisi kestävän kehityksen mukaisen yhteiskunnan kehittymistä, sillä perheillä on suuri merkitys pienen lapsen asenteiden, arvojen, käyttäytymisen, tapojen ja taitojen muodostumisessa. Varhaiskasvatuksen kestävän kehityksen kasvatusta voidaan vahvistaa ottamalla vanhemmat mukaan ja viemällä samoja kasvatustavoitteita ja käytäntöjä koteihin (Worldwatch-instituutti 2010: 97). Kodin arvot näkyvät lapsen käyttäytymisessä kodin ulkopuolella. Kodin arvot ja asenteet voivat tukea esimerkiksi kiusaamista ehkäiseviä

asenteita, jos lapsi oppii vanhemmiltaan kunnioitusta muita ihmisiä kohtaan (Repo 2003: 214). Varhaiskasvatuksen sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatuksen tavoitteita ja käytäntöjä voidaan tuoda vanhempien tietoisuuteen päiväkodeissa esimerkiksi vanhemmille lähetettävien tiedotteiden, varhaiskasvatuskeskustelujen ja vanhempainiltojen yhteydessä.

10 Pohdinta

Tässä luvussa arvioin opinnäytetyöni eettisyyttä ja luotettavuutta. Tarkastelen myös opinnäytetyöstäni saatujen tulosten hyödynnettävyyttä sekä opinnäytetyöhöni liittyviä jatkotutkimusaiheita.

10.1 Luotettavuus ja eettisyys

Opinnäytetyöni aineiston koko oli melko suppea, sillä aineistoon kuului valtakunnallisen Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden lisäksi neljän kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmat. Aineiston koko ei kuitenkaan ole laadullisessa tutkimuksessa keskeinen tekijä. Laadullisessa tutkimuksessa keskitytään usein pieneen määrään tapauksia ja pyritään niiden perusteelliseen analysointiin (Eskola – Suoranta 2000: 18). Aineiston kokoa rajoitti ensisijaisesti omat resurssini tutkijana. Aineiston koko on kuitenkin mielestäni riittävä opinnäytetyöni tarkoitukseen. Aineiston koolla on laadullisessa tutkimuksessa vähemmän merkitystä kuin määrällisessä tutkimuksessa, sillä laadullisessa tutkimuksessa pyritään tilastollisen yleistämisen sijaan kuvaamaan jotakin ilmiötä tai tapahtumaa, ymmärtämään jotakin toimintaa tai antamaan mielekäs tulkinta tietyille ilmiölle (Tuomi – Sarajärvi 2009: 85). Laadullisessa tutkimuksessa tutkimusaineiston kokoa ei siten säätele määrä, vaan aineiston laatu. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston kokoa ratkaisevampaa on tulkintojen kestävyys ja syvyys. (Eskola – Suoranta 2000: 18, 67.)

Olen pyrkinyt noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä koko opinnäytetyöprosessin ajan. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (Hyvä tieteellinen käytäntö 2012) mukaan tieteellinen tutkimus voi olla eettisesti hyväksyttävää ja luotettavaa ja tuloksiltaan uskottavaa ainoastaan, jos tutkimus suoritetaan hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu eettisesti kestävien tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmien käyttäminen sekä tutkijan rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus tutkimustyössä ja tulosten esittämisessä (Vilkkä 2005: 30). Olen pyrkinyt noudattamaan rehellisyyttä, huolellisuutta ja tarkkuutta opinnäytetyöprosessin aikana perehtymällä opinnäytetyöni aineistoon huolellisesti, tekemällä aineiston analyysin järjestelmällisesti ja huolellisesti sekä pyrkimällä tarkkuuteen lähdeviitteiden esittämisessä. Tiedonhankinnassa hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu, että tiedonhankinta perustuu tutkijan oman alan tieteellisen kirjallisuuden tuntemukseen ja muihin asianmukaisiin tietolähteisiin sekä oman tutkimuksensa analysointiin (Vilkkä 2005: 30). Metsämuurosen (2005: 35) mukaan tutkimuksessa käytettävien lähteiden luotettavuutta tulee arvioida.

Olen käyttänyt opinnäytetyöni lähdemateriaalina varhaiskasvatuksen alan kirjallisuutta, oppikirjoja, tieteellisiä artikkeleita, väitöskirjoja sekä ministeriöiden, kaupunkien, yhdistysten ja järjestöjen julkaisuja ja internet-sivuja, joita voidaan pitää yleisesti luotettavina lähteinä. Olen myös pyrkinyt käyttämään mahdollisimman tuoretta tietoa lähdemateriaalina. Olen käyttänyt lähdemateriaalina myös vanhempaa tietoa, silloin kun se on ollut perusteltua. Esimerkiksi sosiaalisen kestävän kehityksen määrittelyssä olen lähtenyt liikkeelle YK:n Yleismaailmallisesta ihmisoikeuksien julistuksesta vuodelta 1948, koska sitä voidaan pitää sosiaalisen kestävän kehityksen ajattelun pohjana.

Opinnäytetyössäni aineistona käytettyjä varhaiskasvatuksen asiakirjoja voidaan pitää opinnäytetyön aineistoksi sopivana materiaalina, sillä niissä tarkastellaan käsiteltäviä asioita samalta kannalta ja ne ovat objektiivisesti kirjoitettuja (Metsämuuronen 2005: 229). Aineistoon kuuluvat asiakirjat ovat lisäksi julkisia ja vapaasti saatavilla internetissä, joten aineiston hankinta ja käsittely ei edellyttänyt tutkimuseettistä pohdintaa eikä esimerkiksi tutkimuslupien hankintaa.

Laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyssä tutkimuksessa luotettavuuden kriteeri on viime kädessä tutkija itse, koska arvioinnin kohteena ovat tutkijan tekemät teot, valinnat ja ratkaisut. Luotettavuuden arviointia tulee tehdä suhteessa teoriaan, analyysitapaan, tutkimusaineiston ryhmittelyyn, luokitteluun, tutkimiseen, tulkintaan ja johtopäätöksiin. (Viikka 2005: 158-159.) Olen kuvannut opinnäytetyössäni, millä perusteilla olen tehnyt aineiston luokittelun. Olen tehnyt opinnäytetyössäni aineiston analyysiin liittyvät valinnat, päätelmät ja tulkinnat itsenäisesti, joten ne ovat subjektiivisia. Olen kuitenkin pyrkinyt tarkastelemaan aineistoa objektiivisesti siten, ettei minulla ollut ennako-odotuksia tulosten suhteen aloittaessa opinnäytetyötäni. Olen pyrkinyt tuomaan esiin todenmukaista kuvaa aineistona olleiden asiakirjojen sisällöstä tulosten käsittelyn yhteydessä aineistoesimerkkien välityksellä sekä liitteissä olevien aineistoesimerkkien välityksellä. Aineistoesimerkeillä olen pyrkinyt parantamaan lukijan mahdollisuutta sekä ymmärtää että arvioida aineistosta tekemiäni tulkintoja. Olen käyttänyt analyysitapana sekä aineistolähtöistä että teorialähtöistä analyysiä, minkä voidaan katsoa lisäävän luotettavuutta analyysimenetelmien triangulaation kautta (Tuomi – Sarajärvi 2009: 145). Teorialähtöinen analyysi on ollut tutkielmani lähtökohta, koska olen tarkastellut aineistoa valitsemastani näkökulmasta eli sosiaalisen kestävän kehityksen teorian näkökulmasta. Aineistolähtöisen analyysimenetelmän käyttäminen on lisännyt tutkielman luotettavuutta mahdollistamalla aineistosta esiin nousevien teemojen huomioimisen.

Opinnäytetyössäni olen tarkastellut sosiaalista kestäväää kehitystä pääkaupunkiseudun kaupunkien varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa. Kaupunkien käytännön varhaiskasvatuksesta ei voi kuitenkaan pelkästään varhaiskasvatussuunnitelmien perusteella tehdä suoria varhaiskasvatuksen käytännön toteutukseen liittyviä johtopäätöksiä, sillä ohjeistukset eivät välttämättä siirry sellaisenaan käytäntöön. Varhaiskasvatussuunnitelmat ovat varhaiskasvatuksen ohjauksen ja suunnittelun välineitä, jotka eivät suoraan kerro arjen varhaiskasvatustyöstä. Opinnäytetyöni tulokset eivät siten myöskään voi kuvata suoraan käytännön varhaiskasvatustyötä. Sosiaaliseen kestäväään kehitykseen liittyvien aiheiden käsittely kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa tukee kuitenkin niiden huomioimista myös kaupungin varhaiskasvatusyksikköjen omissa varhaiskasvatussuunnitelmissa sekä edelleen sosiaalisen kestävään kehityksen toteutumista käytännön työn tasolla. Tässä tutkielmassa ei tarkasteltu kaupunkien päiväkotikohtaisia varhaiskasvatussuunnitelmia, joissa tarkennetaan Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden ja kuntakohtaisten varhaiskasvatussuunnitelmien ohjeistusta arjen kasvatuskäytännöissä. Yksikön varhaiskasvatussuunnitelma on kunnan varhaiskasvatussuunnitelmaa yksityiskohtaisempi ja se sisältää kuvauksen yksikön varhaiskasvatuksen lähtökohdista ja toteutumisesta käytännössä sekä kuvauksen yksikön erityispiirteistä ja painotuksista (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005: 9). Siten yksiköiden ja edelleen ryhmä- ja lapsikohtaisten varhaiskasvatussuunnitelmien tarkastelu voisi tuoda enemmän tietoa siitä, kuinka sosiaalisen kestävään kehityksen teemat näkyvät varhaiskasvatuksessa käytännön työn tasolla.

10.2 Tulosten hyödynnettävyys ja jatkotutkimusehdotukset

Opinnäytetyössäni olen tarkastellut, miten sosiaalinen kestävä kehitys näkyy pääkaupunkiseudun varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa. Olen koonnut liitteeseen 2 opinnäytetyöni aineistosta löytämiäni sosiaalisen kestävään kehityksen ilmaisuja lapsen osallisuudesta, yhteisöllisyydestä ja tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden teemasta. Liitteeseen kootut ilmaisut muodostavat yhteenvedon Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista ja pääkaupunkiseudun kuntien varhaiskasvatussuunnitelmista löytyneistä sosiaalisen kestävään kehityksen ilmaisuista ja niiden tarkoituksena on tuoda esiin tietoa sosiaalisen kestävään kehityksen kasvatuksesta pääkaupunkiseudun varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa selkeässä muodossa. Opinnäytetyöstäni saatuja tuloksia voidaan hyödyntää Metropolia ammattikorkeakoulun Kohti ekososiaalisesti tiedostavaa yhteiskuntaa -hankkeen kestävään kehityksen kasvatuksen oppimateriaalin sisällön luo-

misessa sekä varhaiskasvatuksen sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatuksen kehittämisessä. Esimerkiksi kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmia ja päiväkotien varhaiskasvatussuunnitelmia voidaan kehittää huomioimalla kestävän kehityksen sosiaalinen ulottuvuus omana kokonaisuutenaan. Opinnäytetyöni tukee päivähoidossa olevien lasten vanhempien osallisuutta lastensa varhaiskasvatuksessa välittämällä vanhemmille tietoa varhaiskasvatukseen sisältyvästä sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatuksesta. Työni lisää myös varhaiskasvatuksen työntekijöiden ammatillista tietoisuutta, sillä työni tekee näkyväksi kaupunkien varhaiskasvatussuunnitelmiin sisältyvää sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatuksen ohjeistusta.

Opinnäytetyöni aihepiiriin liittyen jatkotutkimuksena voisi selvittää, poikkeako sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatuksen ohjaus varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa muualla Suomessa pääkaupunkiseudun varhaiskasvatussuunnitelmiin verrattuna. Olisi myös kiinnostavaa kartoittaa päivähoidossa olevien lasten vanhempien näkemyksiä ja kokemuksia varhaiskasvatuksen sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatuksesta. Miten vanhemmat käsittävät sosiaalisen kestävän kehityksen käsitteen ja mitä he odottavat varhaiskasvatuksen sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatukselta? Lisäksi olisi kiinnostavaa selvittää, miten sosiaalisen kestävän kehityksen teemoja käsitellään yksikkökohtaisissa, päiväkotien varhaiskasvatussuunnitelmissa. Onko aiheiden käsittely konkreettisempaa päiväkotien varhaiskasvatussuunnitelmissa ja osataanko niissä määritellä sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatuksen tavoitteita sekä määritellä konkreettisin ilmaisin keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi, esimerkiksi kuinka lapsen osallisuuden toteutumista tai päiväkotiyhteisön yhteisöllisyyden muodostumista voidaan tukea varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen työntekijöiden näkemysten ja kokemusten selvittäminen puolestaan toisi lisää tietoa varhaiskasvatuksen sosiaalisen kestävän kehityksen kasvatuksen käytännön toteutuksesta.

Lähteet

Alila, Antti – Gröhn, Kari – Keso, Ilari – Volk, Raija 2011. Sosiaalisen kestävyuden käsite ja mallintaminen. Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2011: 1. Verkkodokumentti. <http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=3216386&name=DLFE-15314.pdf>. Luettu 25.11.2014.

Convention on the Rights of the Child 1989. United Nations. Verkkodokumentti. <<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>>. Luettu 22.8.2014.

Decade of Education for Sustainable Development n.d. United Nations. Verkkodokumentti. <<http://www.desd.org>>. Luettu 19.8.2014.

Eskel, Paulina – Marttila, Marjaana 2013. Osallisuuden kokemus osana yhteisöllisyyttä. Teoksessa Marjanen, Päivi – Marttila, Marjaana – Varsa, Marjo (toim.): Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-kustannus. 75-96.

Eskola, Jari – Suoranta, Juha 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Espoon kaupunki 2014. Verkkodokumentti. <http://www.espoo.fi/fi-FI/Asuminen_ja_ymparisto/Ymparisto_ja_luonto/Kestavan_kehityksen_Espoo_RCE/Koulujen_ja_paivakotien_kestavan_kehityksen_ohjelmat>. Luettu 25.7.2014.

Espoon Varhaiskasvatussuunnitelma. Kestävämmän elämäntavan alkupuolella 2013. Espoon suomenkielinen varhaiskasvatus. Opetus- ja varhaiskasvatuslautakunta. Verkkodokumentti. <<http://www.google.fi/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.espoo.fi%2Fdownload%2Fnoname%2F%257BAFB7AE5E-7D21-4CF3-8F32-977B2885A83B%257D%2F42804&ei=NAQsVP3rHMOuygOH24HYAg&usg=AFQjCNHBj-TIYaim89cwVL9shkpmiCYv4rw&bvm=bv.76477589,d.bGQ>> Luettu 29.9.2014.

Halme, Katjamaria – Vataja, Anita 2011. Monikulttuurinen varhaiskasvatus ja esiopetus. Helsinki: Tammi.

Hart, Roger 1992. Children's Participation: From Tokenism to Citizenship. Innocenti Essays nr. 4. Florence: UNICEF.

Helsingin varhaiskasvatussuunnitelma 2007. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Oppaita ja työkirjoja 2007 (2). Verkkodokumentti. <http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/ee9c4b41-bd4b-4e97-bfe6-b1386a306067/Hki_varhaiskasvatussuunnitelma.pdf?MOD=AJPERES> Luettu 29.9.2014.

Huhtanen, Kristiina 2005. Sosiaalinen vuorovaikutus perustuu onnistuneeseen kommunikatioon. Teoksessa Parkkinen, Terttu – Keskinen, Soili (toim.): Lapsen sosiaalisen kehityksen moninaisuus. Turku: Turun kaupungin painatuspalvelukeskus. 8-20.

Hyvä tieteellinen käytäntö 2012. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Verkkodokumentti. <<http://www.tenk.fi/fi/htk-ohje/hyva-tieteellinen-kaytanto>>. Luettu 28.3.2015.

Ikonen, Merja 2006. Lasten vuorovaikutus ja leikki yhteisöllisyyden rakentajina. Teoksessa Karila, Kirsti – Alasuutari, Maarit - Hännikäinen, Maritta – Nummenmaa, Anna Raija – Rasku-Puttonen, Helena (toim.). Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Vastapaino. 149-165.

IUCN – UNEP – WWF 1991: Välitämmekö maapallosta? Kestävän elämäntavan ohjelma. Tiivistelmä. Pentikäinen, Seppo (suom.). Iisalmi: IS-paino.

Jutvik, Gitte – Kaivola, Taina – Liepina, Inese – Suomela, Liisa – (toim.) 2009. Education for Change – Kestävän kehityksen kasvatuksen käsikirja. Kaivola, Taina – Suomela, Helena – Suomela, Liisa – Rikkinen, Hannele (suom.) Itämeren yliopistojen ohjelma. Uppsalan yliopisto. Kestävän kehityksen keskus. Saatavilla myös sähköisesti osoitteessa: <www.helsinki.fi/lumo/opetusideoita/Finnish.pdf>. Luettu 21.7.2014.

Kaskela, Marja – Kronqvist, Eeva-Liisa 2007. Niin ainutlaatuinen. Näkökulmia lapsen yksilölliseen varhaiskasvatussuunnitelmaan. Helsinki: Stakes. Saatavilla myös sähköisesti osoitteessa: <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110190/URN_ISBN_978-952-245-819-3.pdf?sequence=1>. Luettu 1.9.2014.

Kauniaisten kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma. ”Vahvat juuret – kantavat siivet”. 2013. Suomenkielinen opetus- ja varhaiskasvatuslautakunta. Verkkodokumentti. <http://www.kauniainen.fi/files/6396/Kauniaisten_varhaiskasvatussuunnitelma_%282%29.pdf> Luettu 29.9.2014.

Kautto, Mikko – Metso, Laura 2008. Sosiaalinen kestävyys - uusi poliittinen horisontti? Yhteiskuntapolitiikka 73 (4). 411 - 420.

Kestävän kehityksen Espoo (RCE) 2012. Espoon kaupunki. Verkkodokumentti. <http://www.espoo.fi/fi-FI/Asuminen_ja_ymparisto/Ymparisto_ja_luonto/Kestavan_kehityksen_Espoo_RCE>. Luettu 29.7.2014.

Kestävän kehityksen toimikunnan koulutusjaosto 2006. Kestävää kehitystä edistävän kasvatuksen ja koulutuksen strategia ja sen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2006-2014. Verkkodokumentti. <http://www.oph.fi/download/110201_kekestrategia.pdf>. Luettu 1.9.2014.

Kestävän kehityksen toimikunta 2013. Suomi, jonka haluamme 2050. Kestävän kehityksen yhteiskuntasitoumus. Verkkodokumentti. <<http://www.ym.fi/download/noname/%7B6D4F0465-02BE-492C-8FB7-70460A9CE6E5%7D/94793>>. Luettu 26.8.2014.

Kestävä kehitys Suomen ulkopoliitikassa 2013. Ulkoasiainministeriö. Verkkodokumentti. <<http://www.formin.fi/Public/default.aspx?nodeid=32099>>. Luettu 26.8.2014.

Kirves, Laura – Stoor-Grenner, Maria 2010. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto – Folkhälsan. Saatavilla myös sähköisesti osoitteessa: <<http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/ecf7c2719a89ad79cf3657a0a77c5252/1412329334/application/pdf/13271105/Kiusaamisen%20ehk%C3%A4isy%20varhaiskasvatuksessa%20B5%20-%20www.pdf>>. Luettu 9.9.2014.

Koivula, Merja 2010. Lasten yhteisöllisyys ja yhteisöllinen oppiminen päiväkodissa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 390. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta.

Koivula, Merja 2013. Yhteisöllisyyden rakentuminen päiväkodin arjessa. Teoksessa Marjanen, Päivi – Marttila, Marjaana – Varsa, Marjo (toim.): Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-kustannus. 19-45.

Kuusisto, A. 2010. Kulttuurinen, kielellinen ja katsomuksellinen monimuotoisuus päiväkodissa: haasteita ja mahdollisuuksia. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Tutkimuksia 2010:3. Helsinki: Kopio Niini. Saatavilla myös sähköisesti osoitteessa: <<http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/577453804a1563d99757f7b546fc4d01/mucca.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=577453804a1563d99757f7b546fc4d01>>. Luettu 6.10.2014.

Laki lasten päivähoitosta 36/1973. Annettu Helsingissä 19.1.1973.

Luomi, Annukka – Paananen, Johanna – Viberg, Katja – Virta, Laura 2010. Keke päiväkodissa. Kestävän kehityksen opas. Helsinki: Pääkaupunkiseudun Kierrätyskeskus Oy – 4V - Välitä, Vaikuta, Viihdy, Voi hyvin. Saatavilla myös sähköisesti osoitteessa: <http://www.4v.fi/files/4679/Keke_paivakodissa.pdf>. Luettu 14.8.2014.

McMillan, David W. – Chavis, David M. 1986. Sense of Community: a Definition and Theory. Journal of Community Psychology 14. 6-23.

Metropolia 2013. Kohti ekososiaalisesti tiedostavaa sivistisyhteiskuntaa. Kestävän kehityksen kasvatuksen eLearning oppimateriaali varhaiskasvatuksen kansallisiin ja kansainvälisiin toimintaympäristöihin. Toteutussuunnitelma.

Metsämuuronen, Juha 2005. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Helsinki: International Methelp Ky.

Mitä on kestävä kehitys 2013. Ympäristöministeriö. Verkkodokumentti. Päivitetty 25.6.2013. <http://www.ym.fi/fi-FI/Ymparisto/Kestava_kehitys/Mita_on_kestava_kehitys>. Luettu 21.7.2014.

Naisasialiitto Unioni ry 2015a. Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa – tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa. Verkkodokumentti. <<http://www.naisunioni.fi/index.php?k=15959>>. Luettu 22.6.2015.

Naisasialiitto Unioni ry 2015b. Tasa-arvoinen varhaiskasvatus. Verkkodokumentti. <www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi>. Luettu 22.6.2015.

Nivala, Elina n.d. Lapsen oikeus osallistua tulee ymmärtää laajasti. Verkkodokumentti. <<http://www.lapsiasia.fi/nyt/mitamielta/kolumni/-/view/1410852>>. Luettu 26.8.2014.

Opetusministeriö 2009. Kulttuuripolitiikan strategia 2020. Opetusministeriön julkaisuja 2009: 12. Verkkodokumentti. <<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/opm12.pdf?lang=fi>>. Luettu 4.10.2014.

Parikka-Nihti, Mari 2011. Pieniä puroja. Kasvua kohti kestävä kehitystä. Helsinki: Lasten Keskus.

Pyökkimies, Martta 2009: Lapsen osallisuus suomalaisissa varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa. Erityispedagogiikan pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto.

Repo, Laura 2013. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus.

Salonen, Arto 2012. Sosiaalisen kestävyuden edistäminen on kestävä kehityksen ydinosuamista. Lastentarha 2012 (1). 10-17.

Shier, Harry 2001. Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. Children & Society 15 (2). 107-117.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2002. Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja. Helsinki: Edita Prima Oy. Saatavilla myös sähköisesti osoitteessa: <<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/113591/kasvatus.pdf?sequence=1>>. Luettu 20.8.2014.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2010. Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020. Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategia. Julkaisuja 2011: 1. Verkkodokumentti. <http://www.tyosuojelu.fi/upload/STM_strategia_2020.pdf>. Luettu 28.11.2014.

Stenvall, Elina – Seppälä, Ullamaija 2008. Talo lapsia varten. Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA. Heikki Waris -instituutti. Työpapereita 2008 (1).

Suomen kulttuuriperintökasvatuksen seura 2013. Kestävä kasvatus – kulttuuria etsimässä. Suomen kulttuuriperintökasvatuksen seuran julkaisuja 6. Verkkodokumentti. <http://www.kulttuuriperintokasvatus.fi/wp-content/uploads/2015/04/Kestava_kasvatus.pdf>. Luettu 4.10.2014.

Suomen Kuntaliitto 2000. Eläköön lapset. Kuntaliiton lapsipoliittinen ohjelma. Verkkodokumentti. <<http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/soster/sosiaalipalvelut/lapset/lapsipolitiikka/Documents/EI%C3%A4k%C3%B6n%C3%B6n%20lapset.pdf>>. Luettu 6.8.2014.

Suomen perustuslaki 731/1991. Annettu Helsingissä 11.6.1991.

Talentia 2012. Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Verkkodokumentti. <http://www.talentia.fi/files/558/Etiikkaopas_2012.pdf>. Luettu 12.8.2014.

Thomas, Nigel 2002. Children, family and the state. Decision-making and child participation. Bristol: Policy Press.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turja, Leena 2011. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Hujala, Eeva – Turja, Leena (toim.). Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus. 41-53.

Ulkoasiainministeriö – Ympäristöministeriö 1988: Yhteinen tulevaisuutemme. Ympäristön ja kehityksen maailmankomission raportti. Anttonen, Kaija (suom.). Helsinki: Valtion painatuskeskus.

UN 1992. Agenda 21. Verkkodokumentti.
<<http://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&nr=23&type=400&menu=35>>. Luettu 21.8.2014.

UNESCO 2013. Proposal for a Global Action Programme on Education for Sustainable Development as Follow-up to the United Nations Decade of Education for Sustainable Development (DESD) after 2014. Verkkodokumentti.
<<http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002243/224368e.pdf>>. Luettu 2.10.2014.

Universal Declaration of Human Rights 1948. Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus. United Nations. Verkkodokumentti.
<www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/fin.pdf>. Luettu 28.11.2014.

Uusitalo, Ilkka – Laakso, Tiina 2005. ”Sit tääl on sellainen lohikäärme, millä voi ratsastaa...” Lapset elinympäristönsä kehittäjinä. Teoksessa Parkkinen, Terttu – Keskinen, Soili (toim.): Lapsen sosiaalisen kehityksen moninaisuus. Turku: Turun kaupungin painatuspalvelukeskus. 43-55.

Vantaan varhaiskasvatussuunnitelma 2012. Opetuslautakunta. Verkkodokumentti.
<http://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/84881_www_Vantaan_varhaiskasvatussuunnitelma.pdf> Luettu 29.9.2014.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005. Stakes. Oppaita: 56. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy. Saatavilla myös sähköisesti osoitteessa:
<<http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/7eef5448-e8a3-4887-ab97-19719ea74066>>. Luettu 20.8.2014.

Venninen, Tuulikki – Leinonen, Jonna – Ojala Mikko 2010. ”Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi” - Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Soccan työpapereita 2010: 3. Verkkodokumentti. <http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paakaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf>. Luettu 23.6.2015.

Vilkka, Hanna 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Wiman, Ronald 2006. Kohti kestäväää kehitystä: Suomen kestävään kehityksen uusi strategia. Teoksessa Vuorenkoski, Lauri – Konttinen, Mauri – Sinkkonen, Minna (toim.): Signaaleja. Stakesin tulevaisuusraportti 2007. Stakes. 9-16. Verkkodokumentti.
<<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/76184/T30-2006-VERKKO.pdf?sequence=1>>. Luettu 8.10.2014.

Wolff, Lili-Ann 2004. Ympäristökasvatus ja kestävä kehitys: 1960-luvulta nykypäivään. Teoksessa Cantell, Hannele (toim.): Ympäristökasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus. 18-29.

Worldwatch-instituutti 2010. Maailman tila 2010. Kulutuskulttuurista kestävään elämäntapaan. Raportti kehityksestä kohti kestäväää yhteiskuntaa. Tallinna: Gaudeamus.

Esimerkkejä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista (2005) löytyneistä sosiaalisen kestävän kehityksen ilmaisuista

Lapsen osallisuus
"Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen – – neljä yleisperiaatetta – – [joista yksi on] lapsen mielipiteen huomioon ottaminen." s. 12
"..lapsen oikeus tulla ymmärretyksi ja kuulluksi ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti." s. 12
"-- – lapsi edellytystensä mukaisesti kykenee huolehtimaan itsestään ja läheisistään sekä tekemään elämäänsä koskevia päätöksiä ja valintoja." s. 13
"Lapsi kokee, että häntä arvostetaan, hänet hyväksytään omana itsenään, hän tulee kuulluksi ja nähdyksi ja hän saa vahvistusta terveelle itsetunnolle." s. 15
"Lapsen suhteita vanhempiin, kasvattajiin ja muihin lapsiin vaalitaan, ja hän kokee kuuluvansa vertaisryhmään." s. 15
"Hyvällä hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuudella voidaan edistää lapsen myönteistä minäkäsitystä, lapsen ilmaisu- ja vuorovaikutustaitoja – –." s. 16
"Kasvattajalta edellytetään – – kykyä reagoida lapsen tunteisiin ja tarpeisiin." s. 16
"Kasvattajat mahdollistavat aikuisten ja lasten yhteisössä hyvän ilmapiirin, jossa lapset voivat kokea – – osallisuutta." s. 16
"Kasvattajat kunnioittavat lapsen, lapsen vanhempien ja toistensa kokemuksia ja mielipiteitä ja työskentelevät kasvatuskumppanuuden periaatteiden mukaisesti." s. 17
"Lapset voivat osallistua tilojen ja välineiden suunnitteluun osana erilaisten sisältöjen ja teemojen toteuttamista." s.18
"Hyvin suunniteltu varhaiskasvatusympäristö kannustaa toimimaan pienryhmissä, joissa jokaisella on mahdollisuus osallistua keskusteluun ja vuorovaikutukseen." s. 18
"Kasvattaja kuuntelee lasta ja antaa lapselle mahdollisuuksia tehdä aloitteita, valita toimintojaan, tutkia, tehdä johtopäätöksiä ja ilmaista ajatuksiaan." s. 18
"-- – lapsi tarvitsee – – kasvattajan, joka tuntee lapsen yksilöllisen tavan kommunikoida. Kasvattaja eläytyy ja reagoi lapsen kontaktialoitteisiin ja näin rohkaisee lapsen halua vuorovaikutukseen." s. 19
"Lapselle luonteva toiminta vahvistaa hänen hyvinvointiaan ja käsitystä itsestään sekä lisää hänen osallistumismahdollisuuksiaan." s. 20
"Kun kasvattajat toimivat ja keskustelevat yhdessä lasten kanssa sekä havainnoivat lasten toimintaa, heille avautuu kanava lasten ajatteluun ja maailmaan." s. 20
"-- – kasvattajat tunnistavat lasten sanallisia ja sanattomia aloitteita ja aikomuksia ja vastaavat niihin." s. 21

Yhteisöllisyys
"Kasvattajien tehtävänä on huolehtia, että seuraavat – – kolme kasvatuspäämäärää viitoittavat toimintaa – – [joista yksi on] toiset huomioon ottavien käyttäytymismuotojen ja toimintatapojen vahvistaminen." s. 13
"Toiset huomioon ottavien käyttäytymismuotojen ja toimintatapojen vahvistaminen tarkoittaa kasvatuspäämääränä sitä, että jokainen lapsi oppii ottamaan muita huomioon ja välittämään toisista. Lapsi suhtautuu myönteisesti itseensä, toisiin ihmisiin – –." s. 13
"Hän [lapsi] nauttii yhdessäolosta lasten ja kasvattajien yhteisössä – –." s. 15
"Lapsi uskaltaa yrittää ja oppii sosiaalisia taitoja." s. 15
"Lapsen suhteita vanhempiin, kasvattajiin ja muihin lapsiin vaalitaan, ja hän kokee kuuluvansa vertaisryhmään." s. 15
"Hyvällä hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuudella voidaan edistää lapsen - - vuorovaikutustaitoja - -." s. 16
"Kasvattajat vaalivat lapsen ystävyyssuhteiden ja hoito- ja kasvatussuhteiden jatkuvuutta." s. 16
"Kasvattajat mahdollistavat aikuisten ja lasten yhteisössä hyvän ilmapiirin, jossa lapset voivat kokea yhteenkuuluvuutta – –." s. 16
"Varhaiskasvatusympäristön ilmapiirin tulee olla myönteinen." s. 18
"Tilojen suunnittelulla voidaan edesauttaa erilaisten ja erikokoisten vertaisryhmien toimintaa sekä vaikuttaa lasten ja kasvattajien väliseen vuorovaikutukseen." s. 18
" Aikuis- ja vertaissuhteissa lapset oppivat – – sosiaalisia tapoja ja kommunikaatiomalleja." s. 18
"He [kasvattajat] ymmärtävät leikin merkityksen esimerkiksi kuvittelun kyvyn, toisen asemaan asettumisen, sosiaalisten taitojen, kielen oppimisen ja liikunnallisten taitojen kannalta." s. 21

Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus
"Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen – – neljä yleisperiaatetta – – [joista yksi on] syrjintäkielto ja lasten tasa-arvoisen kohtelun vaatimus." s. 12
" – – [lapsi] kokee olevansa tasa-arvoinen riippumatta sukupuolestaan, sosiaalisesta tai kulttuurisesta taustastaan tai etnisestä alkuperästään." s. 15
"Lapsen varhaiskasvatuksen keskeiset sisällöt rakentuvat seuraavien orientaatioiden – – varaan: – – [joista yksi on] eettinen orientaatio." s. 26
"Eettisessä orientaatioissa tarkastellaan arvo- ja normimaailman kysymyksiä." s. 28
" Myös oikeudenmukaisuuden, tasa-arvon, kunnioituksen ja vapauden kysymyksiä voidaan käsitellä luontevasti päivittäisten tapahtumien yhteydessä." s. 29
" – – suomalaisessa varhaiskasvatuksessa lähtökohtana on tyttöjen ja poikien välinen tasa-arvoisuus." s. 39

Sosiaalisen kestävän kehityksen teemoja ja niihin liittyviä ilmaisuja pääkaupunkiseudun varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa

LAPSEN OSALLISUUS

Lapsen kuulluksi tuleminen
Mahdollisuus osallistua päätöksentekoon
Mahdollisuus vaikuttaa tekemällä aloitteita ja valintoja
Mahdollisuus tutkia ja tehdä johtopäätöksiä
Ajatusten ja mielipiteiden ilmaiseminen
Kokemus toimijuudesta eli taito ja tahto toimia aktiivisesti, aloitteellisesti ja vastuullisesti
Osallistuminen toiminnan suunnitteluun ja arviointiin
Osallisuus varhaiskasvatusympäristön rakentamisessa
Lapsen osallisuuden toteutuminen leikin ja muiden lapselle ominaisten toiminnan tapojen kautta
Lapsen kuunteleminen
Lapsen mielipiteen huomioiminen ja kunnioittaminen
Lapsen ideoiden, ehdotusten ja toiveiden huomioon ottaminen ja toteuttaminen
Lapsen tarpeiden ja mielenkiinnon kohteiden huomioiminen
Lapsen ajattelun ja toiminnan kunnioittaminen
Pienryhmätoiminta toimintatapana mahdollistaa osallisuuden toteutumisen
Sosiaalisten taitojen ja vuorovaikutustaitojen harjoittelu
Omahoitajuus tukee lapsen osallisuutta
Lasten keskinäisen vuorovaikutuksen ja ystävyys- ja vertaissuhteiden tukeminen
Kasvattajan aktiivinen rooli lapsen osallisuuden tukemisessa
Kasvattajan kyky reagoida lapsen tunteisiin ja tarpeisiin
Kasvattajan tekemä lasten havainnointi
Yhteiset keskustelut ja kokoukset
Leikkien näkyminen ja lasten töiden esille laittaminen

YHTEISÖLLISYYS

Toisten huomioon ottaminen
Toisista välittäminen ja huolehtiminen
Sosiaalisten taitojen ja vuorovaikutustaitojen harjoittelu
Myönteisen vuorovaikutuksen tukeminen
Varhaiskasvatusympäristön myönteinen ilmapiiri
Myötätuntoon kasvattaminen
Kiusaamisen ehkäiseminen ja kiusaamiseen puuttuminen
Omahoitajuus toimintatapana: edistää lasten sosiaalisten taitojen kehittymistä ja vahvistaa lasten keskinäistä vuorovaikutusta
Kielen kehityksen tukeminen
Lasten keskinäisen vuorovaikutuksen ja ystävyys- ja vertaissuhteiden tukeminen
Yhteisöllisen elämän taitojen oppiminen sekä ihmistenvälisyyteen ja yhteisöllisyyteen kasvattaminen
Yhteisölliset kokemukset ja yhteenkuuluvuuden tunne
Vertaisryhmään ja yhteisöön kuuluminen
Itsensä tärkeäksi ja merkitykselliseksi ryhmän jäseneksi kokeminen
Tunnetaitojen harjoittelu
Yhteistyöhön oppiminen pienryhmissä
Oppiminen yhteisöllisenä toimintana
Sosiaalisen integraation edistäminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen

TASA-ARVO JA OIKEUDENMUKAISUUS

Syrjimättömyys ja tasa-arvoinen kohtelu sukupuolesta, sosiaalisesta tai kulttuurisesta taustasta tai etnisestä alkuperästä riippumatta
Suvaitsevaisuus
Inhimillisyys
Sukupuolisensitiivinen kasvatus
Monikulttuurisuuskasvatus
Kiusaamisen ehkäiseminen ja kiusaamiseen puuttuminen
Erilaisuuden hyväksyminen
Yhdenvertaisuus
Arvokysymysten (oikeudenmukaisuus, tasa-arvo, kunnioitus ja vapaus) tarkastelu lasten kanssa
Kasvattajan arvioiva ja kehittävä työote tasa-arvoisen varhaiskasvatuksen toteutumiseksi